

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про пенсійне забезпечення

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 3, ст.10)

{Вводиться в дію Постановою ВР
№ 1931-ХІІ від 06.12.91, ВВР, 1992, № 3, ст.11}

{Із змінами, внесеними згідно із Законом
№ 2356-ХІІ від 15.05.92, ВВР, 1992, № 32, ст.459
Декретом
№ 7-92 від 09.12.92, ВВР, 1993, № 5, ст.34
Законами
№ 3128-ХІІ від 22.04.93, ВВР, 1993, № 22, ст.227
№ 3284-ХІІ від 17.06.93, ВВР, 1993, № 29, ст.303
№ 3948-ХІІ від 04.02.94, ВВР, 1994, № 24, ст.179
№ 428/95-ВР від 14.11.95, ВВР, 1995, № 43, ст.313}

{Додатково див. Постанову ВР
№ 429/95-ВР від 14.11.95, ВВР, 1995, № 43, ст.314}

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 198/96-ВР від 16.05.96, ВВР, 1996, № 31, ст.146
№ 534/96-ВР від 21.11.96, ВВР, 1997, № 4, ст.23
№ 307/97-ВР від 04.06.97, ВВР, 1997, № 45, ст.283
№ 112/98-ВР від 11.02.98, ВВР, 1998, № 26, ст.156
№ 1222-ХІV від 17.11.99, ВВР, 1999, № 52, ст.465
№ 1461-ІІІ від 17.02.2000, ВВР, 2000, № 13, ст.104
№ 2631-ІІІ від 11.07.2001, ВВР, 2001, № 44, ст.228
№ 2833-ІІІ від 29.11.2001 - набуває чинності з 1 січня 2002 року, ВВР, 2002, № 10, ст.71
№ 2981-ІІІ від 17.01.2002, ВВР, 2002, № 17, ст.125
№ 854-ІV від 22.05.2003, ВВР, 2003, № 36, ст.278
№ 904-ІV від 05.06.2003, ВВР, 2003, № 38, ст.317
№ 951-ІV від 05.06.2003, ВВР, 2003, № 39, ст.348
№ 1096-ІV від 10.07.2003, ВВР, 2004, № 6, ст.38
№ 1110-ІV від 10.07.2003, ВВР, 2004, № 7, ст.53
№ 1111-ІV від 10.07.2003, ВВР, 2004, № 7, ст.54
№ 2603-ІV від 31.05.2005, ВВР, 2005, № 25, ст.338
№ 997-V від 27.04.2007, ВВР, 2007, № 33, ст.440
№ 107-VI від 28.12.2007, ВВР, 2008, № 5-6, № 7-8, ст. 78 - зміни діють по 31 грудня
2008 року}

{Додатково див. Рішення Конституційного Суду
№ 10-рп/2008 від 22.05.2008}

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 1276-VI від 16.04.2009, ВВР, 2009, № 38, ст.535
№ 3668-VI від 08.07.2011, ВВР, 2012, № 12-13, ст.82
№ 5462-VI від 16.10.2012, ВВР, 2014, № 6-7, ст.80
№ 213-VIII від 02.03.2015, ВВР, 2015, № 22, ст.145
№ 901-VIII від 23.12.2015, ВВР, 2016, № 4, ст.44
№ 911-VIII від 24.12.2015, ВВР, 2016, № 5, ст.50
№ 1774-VIII від 06.12.2016, ВВР, 2017, № 2, ст.25
№ 2148-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 40-41, ст.383
№ 2205-VIII від 14.11.2017, ВВР, 2017, № 51-52, ст.448
№ 2325-VIII від 13.03.2018, ВВР, 2018, № 20, ст.189
№ 2443-VIII від 22.05.2018, ВВР, 2018, № 33, ст.250}

{Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного
Суду
№ 2-р/2019 від 04.06.2019}

{Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного
Суду
№ 1-р/2020 від 23.01.2020}

{Із змінами, внесеними згідно із Законом
№ 1667-ІХ від 15.07.2021}

*{Положення Закону України "Про пенсійне забезпечення" застосовуються в частині
визначення права на пенсію за вислугу років для осіб, які на день набрання чинності Законом
України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій"*

мають вислугу років та стаж, необхідні для призначення такої пенсії, згідно із Законом № 3108-IV від 17.11.2005 в редакції Закону № 2148-VIII від 03.10.2017 }

{Установити, що розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги та пенсії за особливі заслуги перед Україною та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством), призначених у 2006 році відповідно до цього Закону, не може перевищувати 12 мінімальних пенсій за віком, встановленої абзацом першим частини першої статті 28 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", згідно із Законом № 3235-IV від 20.12.2005, ВВР, 2006, № 9, № 10-11, ст.96}

{Установити, що з 1 січня 2007 року максимальний розмір пенсії або щомісячного довічного грошового утримання (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги та пенсії за особливі заслуги перед Україною та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством), призначених (перерахованих) у 2006-2007 роках відповідно до цього Закону не може перевищувати 12 мінімальних розмірів пенсії за віком, встановленої абзацом першим частини першої статті 28 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", а по інших категоріях пенсіонерів розмір пенсії або щомісячного довічного грошового утримання (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги та пенсії за особливі заслуги перед Україною та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством), призначених (перерахованих) у 2007 році, не може перевищувати 10 тисяч гривень на місяць згідно із Законом № 489-V від 19.12.2006, ВВР, 2007, № 7-8, ст.66}

Цей Закон відповідно до Конституції України гарантує всім непрацевдатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій.

Закон спрямований на те, щоб повніше враховувалася суспільно корисна праця як джерело зростання добробуту народу і кожної людини, встановлює єдність умов і норм пенсійного забезпечення робітників, членів колгоспів та інших категорій трудящих.

Закон гарантує соціальну захищеність пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету і підвищенням ефективності економіки республіки.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Право громадян України на державне пенсійне забезпечення

Громадяни України мають право на державне пенсійне забезпечення за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених цим Законом.

Іноземці та особи без громадянства, які проживають в Україні, мають право на пенсію нарівні з громадянами України на умовах, передбачених законодавством або міждержавними угодами.

{Частина друга статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

Пенсійне забезпечення громадян України, що проживають за її межами, провадиться на основі договорів (угод) з іншими державами.

У тих випадках, коли договорами (угодами) між Україною та іншими державами передбачено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, то застосовуються правила, встановлені цими договорами (угодами).

Стаття 2. Види державних пенсій

За цим Законом призначаються:

а) трудові пенсії:

за віком;

по інвалідності;

в разі втрати годувальника;

за вислугу років.

{Пункт "б" статті 2 втратив чинність на підставі Закону № 2603-IV від 31.05.2005}

Стаття 3. Особи, які мають право на трудову пенсію

Право на трудову пенсію мають особи, зайняті суспільно корисною працею, при додержанні інших умов, передбачених цим Законом:

а) особи, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях, кооперативах (у тому числі за угодами цивільно-правового характеру), незалежно від використовуваних форм власності та господарювання, або є членами колгоспів та інших кооперативів*, гіг-спеціалісти, які залучені резидентами Дія Сіті за гіг-контрактами відповідно до Закону України "Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні", - за умови сплати підприємствами та організаціями страхових внесків до Пенсійного фонду України;

{Пункт "а" статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3284-12 від 17.06.93, № 1667-IX від 15.07.2021}

* Далі іменуються - підприємства та організації, якщо не обумовлено інше.

б) особи, які займаються підприємницькою діяльністю, заснованою на особистій власності фізичної особи та виключно її праці, - за умови сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України;

в) члени творчих спілок, а також інші творчі працівники, які не є членами таких спілок, - за умови сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України;

г) інші особи, які підлягають державному соціальному страхуванню;

д) працівники воєнізованих формувань, які не підлягають державному соціальному страхуванню, особи начальницького і рядового складу фельд'єгерської служби;

{Пункт "д" статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

е) вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти;

є) особи, які стали інвалідами у зв'язку з виконанням державних чи громадських обов'язків або у зв'язку з виконанням дій по рятуванню людського життя, охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку;

ж) особи, які здійснюють догляд за інвалідом I групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також за пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду;

з) члени сімей осіб, вказаних у цій статті, і пенсіонерів з числа цих осіб - у разі втрати годувальника.

Стаття 4. Пенсійне забезпечення військовослужбовців та їх сімей

Умови, норми та порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців, а також осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейських та членів їхніх сімей встановлюються Законом України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб". Їм надається також право на одержання пенсій на підставах, передбачених цим Законом, незалежно від місця проходження військової служби. При цьому всі види грошового забезпечення військовослужбовців, а також осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейських враховуються нарівні із заробітною платою робітників і службовців.

{Стаття 4 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3284-12 від 17.06.93, № 901-VIII від 23.12.2015}

{Стаття 5 втратила чинність у частині призначення соціальних пенсій на підставі Закону № 2603-IV від 31.05.2005}

Стаття 5. Особи, які мають право на соціальну пенсію

Право на соціальну пенсію мають усі непрацездатні громадяни на умовах, що визначаються цим Законом.

Стаття 6. Право вибору пенсії

Особам, які мають одночасно право на різні державні пенсії, призначається одна пенсія за їх вибором, за винятком пенсій інвалідам внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, що їх вони дістали при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби, або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті чи з виконанням міжнародного обов'язку.

Стаття 7. Звернення за призначенням пенсії

Звернення за призначенням пенсії може здійснюватися у будь-який час після виникнення права на пенсію.

При цьому пенсії за віком і по інвалідності призначаються незалежно від того, припинено роботу на час звернення за пенсією чи вона продовжується. Пенсії за вислугу років призначаються при залишенні роботи, яка дає право на цю пенсію.

Стаття 8. Кошти на виплату пенсій. Звільнення пенсій від податків

Виплата пенсій здійснюється з коштів Пенсійного фонду України.

{Частина перша статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2631-III від 11.07.2001}

Пенсійний фонд України є самостійною фінансово-банківською системою, не входить до складу державного бюджету України, формується за рахунок коштів, що відраховуються підприємствами і організаціями (в тому числі й тими, що використовують працю громадян за угодами цивільно-правового характеру) на заходи соціального страхування за тарифами, диференційованими залежно від небезпечності, шкідливості, важкості робіт та стану інших умов праці, страхових внесків громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, обов'язкових страхових внесків громадян, а також коштів державного бюджету України.

{Частина друга статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3284-12 від 17.06.93, № 5462-VI від 16.10.2012}

Фінансування витрат на виплату пенсій провадиться по всій території України щомісячно незалежно від надходжень коштів та соціально-економічного стану конкретних регіонів за рахунок перерозподілу коштів Пенсійного фонду України в межах країни. Забороняється розрив у строках фінансування витрат на виплату пенсій у різних адміністративно-територіальних одиницях.

{Статтю 8 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 2631-III від 11.07.2001}

Пенсії не підлягають оподаткуванню.

Стаття 9. Добровільне страхування додаткової пенсії

Поряд з державним пенсійним забезпеченням трудящі мають право укласти договори добровільного страхування додаткової пенсії. Джерелом для виплати додаткової пенсії в системі Української державної страхової комерційної організації (Укрдержстрах) є страховий фонд,

який складається на 50 процентів з особистих внесків трудящих і на 50 процентів - з коштів державного бюджету України.

Підприємства та організації за рішенням адміністрації і виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника), якщо це передбачено колективним договором (угодою), а також колгоспи та інші кооперативи за рішенням загальних зборів можуть відшкодувати працівникам за рахунок власних коштів, призначених для оплати праці, повністю або частково внески, сплачені ними за договорами добровільного страхування додаткової пенсії.

{Частина друга статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1096-IV від 10.07.2003}

Стаття 10. Органи, що здійснюють пенсійне забезпечення

Пенсійне забезпечення відповідно до цього Закону здійснюється органами Пенсійного фонду України.

{Стаття 10 в редакції Закону № 2981-III від 17.01.2002}

Стаття 11. Питання, що належать до відання Кабінету Міністрів України

До відання Кабінету Міністрів України належать питання, пов'язані з реалізацією і додержанням гарантій, передбачених цим Законом.

Розділ II. ТРУДОВІ ПЕНСІЇ

ПЕНСІЇ ЗА ВІКОМ

Стаття 12. Умови призначення пенсій за віком

Право на пенсію за віком мають:

чоловіки - після досягнення 60 років і при стажі роботи не менше 25 років;

жінки - після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 20 років.

Стаття 13. Пенсії за віком на пільгових умовах

{Статтю 13 визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2020 від 23.01.2020. Щодо застосування статті 13 див. пункт 3 резолютивної частини}

На пільгових умовах мають право на пенсію за віком, незалежно від місця останньої роботи:

а) працівники, зайняті повний робочий день на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, - за списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робочих місць - після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 25 років у чоловіків, з них не менше 10 років на зазначених роботах, і не менше 20 років у жінок, з них не менше 7 років 6 місяців на зазначених роботах.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за віком на пільгових умовах мають жінки 1975 року народження і старші після досягнення ними такого віку:

45 років - по 31 березня 1970 року включно;

45 років 6 місяців - з 1 квітня 1970 року по 30 вересня 1970 року;

46 років - з 1 жовтня 1970 року по 31 березня 1971 року;

46 років 6 місяців - з 1 квітня 1971 року по 30 вересня 1971 року;

47 років - з 1 жовтня 1971 року по 31 березня 1972 року;

47 років 6 місяців - з 1 квітня 1972 року по 30 вересня 1972 року;

48 років - з 1 жовтня 1972 року по 31 березня 1973 року;

48 років 6 місяців - з 1 квітня 1973 року по 30 вересня 1973 року;

49 років - з 1 жовтня 1973 року по 31 березня 1974 року;

49 років 6 місяців - з 1 квітня 1974 року по 30 вересня 1974 року;

50 років - з 1 жовтня 1974 року по 31 грудня 1975 року.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацом першим цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року пенсія за віком на пільгових умовах призначається за наявності стажу роботи:

з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року - не менше 20 років 6 місяців у чоловіків і не менше 15 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року - не менше 21 року у чоловіків і не менше 16 років у жінок;

з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року - не менше 21 року 6 місяців у чоловіків і не менше 16 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року - не менше 22 років у чоловіків і не менше 17 років у жінок;

з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року - не менше 22 років 6 місяців у чоловіків і не менше 17 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року - не менше 23 років у чоловіків і не менше 18 років у жінок;

з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року - не менше 23 років 6 місяців у чоловіків і не менше 18 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року - не менше 24 років у чоловіків і не менше 19 років у жінок;

з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року - не менше 24 років 6 місяців у чоловіків і не менше 19 років 6 місяців у жінок.

Працівникам, які не мають стажу роботи з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, передбаченого абзацом першим цього пункту, але мають не менше половини стажу на зазначених роботах, за наявності передбаченого загального стажу роботи пенсії за віком на пільгових умовах призначаються із зменшенням пенсійного віку, встановленого абзацом першим частини першої статті 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування":

чоловікам - на 1 рік за кожний повний рік такої роботи;

жінкам - на 1 рік 4 місяці за кожний повний рік такої роботи. Зазначене зменшення пенсійного віку жінкам застосовується також у період збільшення віку виходу на пенсію по 31 грудня 2021 року;

б) працівники, зайняті повний робочий день на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці, - за списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робочих місць - після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 30 років у чоловіків, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначених роботах, і не менше 25 років у жінок, з них не менше 10 років на зазначених роботах.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за віком на пільгових умовах мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними такого віку:

50 років - по 31 березня 1965 року включно;

50 років 6 місяців - з 1 квітня 1965 року по 30 вересня 1965 року;

51 рік - з 1 жовтня 1965 року по 31 березня 1966 року;

51 рік 6 місяців - з 1 квітня 1966 року по 30 вересня 1966 року;

52 роки - з 1 жовтня 1966 року по 31 березня 1967 року;

52 роки 6 місяців - з 1 квітня 1967 року по 30 вересня 1967 року;

53 роки - з 1 жовтня 1967 року по 31 березня 1968 року;

53 роки 6 місяців - з 1 квітня 1968 року по 30 вересня 1968 року;

54 роки - з 1 жовтня 1968 року по 31 березня 1969 року;

54 роки 6 місяців - з 1 квітня 1969 року по 30 вересня 1969 року;

55 років - з 1 жовтня 1969 року по 31 грудня 1970 року.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацом першим цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року пенсія за віком на пільгових умовах призначається за наявності стажу роботи:

з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року - не менше 25 років 6 місяців у чоловіків і не менше 20 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року - не менше 26 років у чоловіків і не менше 21 року у жінок;

з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року - не менше 26 років 6 місяців у чоловіків і не менше 21 року 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року - не менше 27 років у чоловіків і не менше 22 років у жінок;

з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року - не менше 27 років 6 місяців у чоловіків і не менше 22 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року - не менше 28 років у чоловіків і не менше 23 років у жінок;

з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року - не менше 28 років 6 місяців у чоловіків і не менше 23 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року - не менше 29 років у чоловіків і не менше 24 років у жінок;

з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року - не менше 29 років 6 місяців у чоловіків і не менше 24 років 6 місяців у жінок.

Працівникам, які не мають стажу роботи із шкідливими і важкими умовами праці, передбаченого абзацом першим цього пункту, але мають не менше половини стажу на зазначених роботах, за наявності передбаченого загального стажу роботи пенсії за віком на пільгових умовах призначаються із зменшенням пенсійного віку, встановленого абзацом першим частини першої статті 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування":

чоловікам - на 1 рік за кожні 2 роки 6 місяців такої роботи;

жінкам - на 1 рік за кожні 2 роки такої роботи. Зазначене зменшення пенсійного віку жінкам застосовується також у період збільшення віку виходу на пенсію по 31 грудня 2021 року;

в) трактористи-машиністи, безпосередньо зайняті у виробництві сільськогосподарської продукції в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства, - чоловіки після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 30 років, з них не менше 20 років на зазначеній роботі.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацом першим цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року пенсія за віком на пільгових умовах призначається за наявності стажу роботи:

- з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року - не менше 25 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року - не менше 26 років;
- з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року - не менше 26 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року - не менше 27 років;
- з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року - не менше 27 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року - не менше 28 років;
- з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року - не менше 28 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року - не менше 29 років;
- з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року - не менше 29 років 6 місяців;

г) жінки, які працюють трактористами-машиністами, машиністами будівельних, шляхових і вантажно-розвантажувальних машин, змонтованих на базі тракторів і екскаваторів, - після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 15 років на зазначеній роботі.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацом першим цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року пенсія за віком на пільгових умовах призначається за наявності стажу роботи:

- з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року - не менше 20 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року - не менше 21 року;
- з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року - не менше 21 року 6 місяців;
- з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року - не менше 22 років;
- з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року - не менше 22 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року - не менше 23 років;
- з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року - не менше 23 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року - не менше 24 років;
- з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року - не менше 24 років 6 місяців.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за віком на пільгових умовах мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "б" частини першої цієї статті;

д) жінки, які працюють доярками (операторами машинного доїння), свинарками-операторами в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства, - після досягнення 55 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років за умови виконання встановлених норм обслуговування.

Норми обслуговування для цих цілей встановлюються в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за віком на пільгових умовах мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "б" частини першої цієї статті;

е) жінки, зайняті протягом повного сезону на вирощуванні, збиранні та післязбиральній обробці тютюну, - після досягнення 55 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за віком на пільгових умовах мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "б" частини першої цієї статті;

є) робітниці текстильного виробництва, зайняті на верстатах і машинах, - за списком виробництв і професій, затверджуваним у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, - після досягнення 55 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за віком на пільгових умовах мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "б" частини першої цієї статті;

ж) жінки, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятеро і більше дітей, - незалежно від віку і трудового стажу, в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України;

з) водії міського пасажирського транспорту (автобусів, тролейбусів, трамваїв) і великовагових автомобілів, зайнятих у технологічному процесі важких і шкідливих виробництв, після досягнення 55 років і при стажі роботи:

для чоловіків - не менше 30 років, у тому числі на зазначеній роботі не менше 12 років 6 місяців;

для жінок - не менше 25 років, у тому числі на зазначеній роботі не менше 10 років.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацами другим і третім цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року пенсія за віком на пільгових умовах призначається за наявності стажу роботи, встановленого абзацами п'ятнадцятим - двадцять третім пункту "б" частини

першої цієї статті.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за віком на пільгових умовах мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "б" частини першої цієї статті.

Порядок пенсійного забезпечення осіб, які працювали до введення в дію цього Закону на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, передбачених законодавством, що діяло раніше, визначається статтею 100 цього Закону.

Контроль за правильністю застосування списків на пільгове пенсійне забезпечення і якістю проведення атестації робочих місць на підприємствах та в організаціях, підготовка пропозицій щодо вдосконалення цих списків покладаються на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю.

{Стаття 13 в редакції Закону № 213-VIII від 02.03.2015}

Стаття 14. Особливості пенсійного забезпечення працівників, зайнятих на підземних і відкритих гірничих роботах та в металургії

Працівники, безпосередньо зайняті повний робочий день на підземних і відкритих гірничих роботах (включаючи особовий склад гірничорятувальних частин) по видобутку вугілля, сланцю, руди та інших корисних копалин, на будівництві шахт і рудників та в металургії, - за списком робіт і професій, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, мають право на пенсію незалежно від віку, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 25 років, а працівники провідних професій на цих роботах: робітники очисного вибою, прохідники, вибійники на відбійних молотках, машиністи гірничих виймальних машин, сталевари, горнові, агломератники, вальцювальники гарячого прокату, оброблювачі поверхневих дефектів металу (вогневим засобом вручну) на гарячих дільницях, машиністи кранів металургійного виробництва (відділень нагрівальних колодязів та стріперних відділень), - за умови, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 20 років. Такий же порядок пенсійного забезпечення поширюється і на працівників, безпосередньо зайнятих повний робочий день на підземних роботах (включаючи особовий склад гірничо-рятувальних частин) на шахтах по видобутку вугілля, сланцю, руди та інших корисних копалин, що реструктуризуються або знаходяться в стадії ліквідації, але не більше 2 років.

{Частина перша статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законами № 904-IV від 05.06.2003, № 1111-IV від 10.07.2003}

{Частина другу статті 14 визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2020 від 23.01.2020. Щодо застосування частини другої статті 14 див. пункт 3 резолютивної частини} При наявності стажу на підземних роботах менше 10 років у чоловіків і менше 7 років 6 місяців у жінок за кожний повний рік цих робіт пенсійний вік, встановлений статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", знижується на 1 рік.

{Частина друга статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом № 213-VIII від 02.03.2015}

Стаття 15. Пенсії громадянам, які постраждали від Чорнобильської катастрофи

Умови, норми та порядок пенсійного забезпечення громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи, визначаються Законом Української РСР "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" або їм надається право на одержання пенсій на підставах, передбачених цим Законом.

Стаття 16. Пенсії за віком інвалідам, учасникам війни, сім'ям загиблих (померлих) військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та поліцейських

{Назва статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII від 23.12.2015}

Військовослужбовці, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та поліцейські, які брали участь у бойових діях, а також ті, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті чи виконанням інтернаціонального обов'язку, а також батьки і дружини (якщо вони не взяли повторний шлюб) військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та поліцейських, які померли (загинули) у період проходження військової служби (виконання службових обов'язків) чи після звільнення зі служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків), захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи виконанням інтернаціонального обов'язку, мають право на пенсію:

{Абзац перший частини першої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII від 23.12.2015}

чоловіки - після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 25 років;

жінки - після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 20 років.

{Стаття 16 в редакції Закону № 3948-12 від 04.02.94}

Стаття 17. Пенсії за віком багатодітним матерям і матерям інвалідів з дитинства

Жінки, які народили п'ятеро або більше дітей і виховали їх до восьмирічного віку, і матері інвалідів з дитинства, які виховали їх до цього віку, мають право на пенсію за віком після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 15 років із зарахуванням до стажу часу

догляду за дітьми (пункти "є" і "ж" статті 56). При цьому до числа інвалідів з дитинства належать також діти-інваліди віком до 16 років, які мають право на одержання соціальної пенсії (стаття 94).

У разі відсутності матері, коли виховання дитини-інваліда здійснювалось його батьком, йому призначається пенсія за віком після досягнення 55 років при стажі роботи 20 років.

Стаття 18. Пенсії за віком окремим категоріям громадян

Особи, хворі на гіпофізарний нанізм (ліліпути), і диспропорційні карлики мають право на пенсію за віком:

чоловіки - після досягнення 45 років і при стажі роботи не менше 20 років;

жінки - після досягнення 40 років і при стажі роботи не менше 15 років;

інваліди по зору I групи - сліпі та інваліди з дитинства I групи мають право на пенсію за віком:

чоловіки - після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 15 років;

жінки - після досягнення 40 років і при стажі роботи не менше 10 років.

Стаття 19. Розміри пенсій за віком

Пенсії за віком призначаються в розмірі 55 процентів заробітку (стаття 64), але не нижче мінімального розміру пенсії. За кожний повний рік роботи понад 25 років чоловікам і 20 років жінкам пенсія збільшується на 1 процент заробітку, але не менш як на 1 процент мінімального розміру пенсії.

Працівникам, зайнятим на роботах, передбачених пунктом "а" статті 13 і статтею 14 цього Закону, за кожний рік роботи, яка дає право на пенсію на пільгових умовах, пенсія збільшується на 1 процент заробітку.

Мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється у розмірі мінімального споживчого бюджету. В умовах кризового стану економіки та спаду виробництва мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється у розмірі не нижче межі малозабезпеченості.

{Частина третя статті 19 в редакції Закону № 307/97-ВР від 04.06.97}

Мінімальний розмір пенсії за віком підвищується у зв'язку із збільшенням величини вартості мінімального споживчого бюджету чи межі малозабезпеченості.

{Статтю 19 доповнено частиною четвертою згідно із Законом № 307/97-ВР від 04.06.97}

Максимальний розмір пенсії не може перевищувати трьох, а для працівників, зайнятих на роботах, передбачених пунктом "а" статті 13 і статтею 14 цього Закону, - чотирьох мінімальних пенсій за віком.

Розмір пенсії за віком, обчислений відповідно до цієї статті, не може перевищувати 75 процентів заробітку, за винятком мінімальних пенсій, підвищених за роки роботи понад 25 років у чоловіків і 20 - у жінок, а працівникам, зайнятим на роботах, передбачених пунктом "а" статті 13 і статтею 14 цього Закону, - 85 процентів заробітку.

З метою коригування рівнів пенсій, призначених до введення в дію цього Закону, провадиться їх перерахунок виходячи з рівня заробітної плати відповідних категорій працівників за станом на 1 січня 1992 року.

Стаття 20. Пенсії за віком при неповному стажі роботи

Особам, які не мають достатнього для призначення повної пенсії стажу роботи (стаття 12), призначаються пенсії за віком при неповному стажі в розмірі, пропорційному наявному стажу (стаття 68), але не менше соціальної пенсії (пункт "б" статті 94).

При призначенні пенсій при неповному стажі не застосовуються встановлені цим Законом пільгові умови за віком і стажем для призначення пенсій.

Стаття 21. Надбавки до пенсії за віком

До пенсії за віком, у тому числі обчисленої в мінімальному розмірі, встановлюються такі надбавки:

а) непрацюючим пенсіонерам, які мають на своєму утриманні непрацездатних членів сім'ї (статті 37, 38, 40, 41), - на кожного непрацездатного члена сім'ї в розмірі соціальної пенсії, передбаченої для відповідної категорії непрацездатних;

{Пункт "б" частини першої статті 21 втратив чинність у частині призначення надбавки на догляд на підставі Закону № 2603-IV від 31.05.2005}

б) самотнім пенсіонерам, які за висновком медичних закладів потребують постійного стороннього догляду, - на догляд за ними в розмірі соціальної пенсії (пункт "б" статті 94);

в) пенсіонерам, які набули відповідно до законодавства колишнього Союзу РСР право на надбавку до пенсії за роботу після досягнення пенсійного віку, - в розмірі 10 процентів основної пенсії за кожний повний рік роботи після призначення пенсії, але не більше 40 процентів;

{Частина першу статті 21 доповнено пунктом "в" згідно із Законом № 112/98-ВР від 11.02.98 - набирає чинності з 1 липня 1998 року}

г) особам, які набули права на пенсію за віком відповідно до цього Закону і мають стаж роботи, передбачений статтею 12 цього Закону, але після досягнення пенсійного віку виявили бажання працювати і одержувати пенсію з більш пізнього строку, - в розмірі 10 відсотків основного розміру пенсії без урахування надбавок, підвищень, додаткової пенсії за кожний повний рік роботи після досягнення пенсійного віку, але не більш як 40 відсотків;

{Частина першу статті 21 доповнено пунктом "г" згідно із Законом № 854-IV від 22.05.2003}

д) пенсіонерам, крім осіб, зазначених у пункті "в" цієї статті, які мають стаж роботи, передбачений статтею 12 цього Закону, і в період роботи відмовились одержувати пенсію, - у розмірі 10 відсотків основного розміру пенсії без урахування надбавок, підвищень, додаткової пенсії за кожний повний рік роботи після відмови від одержання пенсії, але не більш як 40 відсотків.

{Частина першу статті 21 доповнено пунктом "д" згідно із Законом № 854-IV від 22.05.2003}

Надбавки, встановлені відповідно до пунктів "в", "г" і "д" частини першої цієї статті, зберігаються при переведенні на інший вид трудової пенсії.

{Статтю 21 доповнено частиною другою згідно із Законом № 854-IV від 22.05.2003}

Надбавки, передбачені цією статтею, можуть нараховуватись одночасно.

Стаття 22. Період, на який призначаються пенсії за віком

Пенсії за віком призначаються довічно, незалежно від стану здоров'я.

ПЕНСІЇ ПО ІНВАЛІДНОСТІ

Стаття 23. Умови призначення пенсій по інвалідності

Пенсії по інвалідності призначаються в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату здоров'я, внаслідок:

а) трудового каліцтва або професійного захворювання;

б) загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства).

Пенсії по інвалідності призначаються незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Стаття 24. Групи інвалідності

Залежно від ступеня втрати здоров'я інваліди поділяються на три групи.

Причини і групи інвалідності, а також час настання інвалідності встановлюються органами медико-соціальної експертизи, що діють на підставі Положення про них, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Стаття 25. Стаж роботи, який дає право на пенсію по інвалідності

Пенсії по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання (стаття 26) призначаються незалежно від стажу роботи.

Пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання призначаються при наявності такого стажу роботи на час настання інвалідності:

	Стаж роботи (в роках)
До досягнення 23 років	1
від 23 років до досягнення 26 років	2
від 26 років до досягнення 31 року	3
від 31 року до досягнення 36 років	5
від 36 років до досягнення 41 року	7
від 41 року до досягнення 46 років	9
від 46 років до досягнення 51 року	11
від 51 року до досягнення 56 років	13
від 56 років до досягнення 61 року	14
від 61 року і старші	15

Якщо було набуто стажу роботи, необхідного для відповідної вікової групи, і робота продовжувалась при переході до наступної вікової групи, то умова про стаж вважається виконаною незалежно від вимог, встановлених для наступної вікової групи.

Особам, які стали інвалідами внаслідок загального захворювання в період роботи або після її припинення до досягнення 20 років, пенсії призначаються незалежно від стажу роботи.

При переведенні з пенсії по інвалідності внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання на пенсію по інвалідності внаслідок загального захворювання необхідний стаж визначається за віком на час початкового встановлення інвалідності.

Стаття 26. Інвалідність внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання

Інвалідність вважається такою, що настала внаслідок трудового каліцтва, якщо нещасний випадок, який спричинив інвалідність, стався (крім випадків протиправного діяння):

а) при виконанні трудових обов'язків (у тому числі під час відрядження), а також при здійсненні будь-яких дій в інтересах підприємства або організації, хоча б і без спеціального доручення;

б) по дорозі на роботу або з роботи;

в) на території підприємства, організації або в іншому місці роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), протягом часу, необхідного для приведення в порядок знарядь виробництва, одягу тощо перед початком або після закінчення роботи;

г) поблизу підприємства, організації або іншого місця роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), якщо перебування там не суперечило правилам внутрішнього трудового розпорядку;

д) при виконанні державних або громадських обов'язків;

е) при виконанні дій по рятуванню людського життя, по охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку.

Список професійних захворювань затверджується в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 27. Пенсії по інвалідності громадянам України - переселенцям з інших держав

Громадянам України - переселенцям з інших держав, які не працювали в Україні, пенсії призначаються:

а) по інвалідності внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання - незалежно від стажу роботи;

б) по інвалідності внаслідок загального захворювання - при наявності стажу роботи, необхідного за віком на день встановлення інвалідності.

Стаття 28. Пенсії по інвалідності особам, які навчаються

Вихованцям, учням, студентам, курсантам, слухачам, стажистам, клінічним ординаторам, аспірантам, докторантам, які не працювали до вступу в навчальний заклад, на курси, в аспірантуру чи клінічну ординатуру, пенсії призначаються:

а) при інвалідності внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання, пов'язаних з проходженням виробничого навчання, практики чи практичними заняттями, - незалежно від тривалості перебування в навчальному закладі, на курсах, в аспірантурі чи клінічній ординатурі. При цьому до інвалідності внаслідок трудового каліцтва, пов'язаного з проходженням виробничого навчання, практики або практичними заняттями, прирівнюється інвалідність, що настала у зв'язку з виконанням державних, громадських обов'язків або завдань адміністрації, або у зв'язку з виконанням дій по рятуванню людського життя, по охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку;

б) при інвалідності внаслідок загального захворювання - якщо вихованець, учень, студент, курсант, слухач, стажист, клінічний ординатор, аспірант, докторант навчався протягом відповідного строку, вказаного у статті 25 цього Закону.

Учням загальноосвітніх шкіл пенсії призначаються при інвалідності внаслідок каліцтва, пов'язаного з проходженням виробничого навчання, практики або практичними заняттями, незалежно від тривалості навчання.

Стаття 29. Розміри пенсій по інвалідності

Пенсії по інвалідності призначаються в таких розмірах:

інвалідам I групи - 70 процентів;

інвалідам II групи - 60 процентів;

інвалідам III групи - 40 процентів заробітку (стаття 64).

Якщо у інвалідів є трудовий стаж, необхідний для призначення пенсії за віком, у тому числі на пільгових умовах, то пенсія по інвалідності призначається в розмірі пенсії за віком при відповідному стажі роботи.

Мінімальний розмір пенсії встановлюється на рівні соціальної пенсії по відповідній групі інвалідності (стаття 94).

Мінімальний розмір пенсії особам, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби, або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті чи виконанням інтернаціонального обов'язку, а також громадянам, яких необґрунтовано було піддано політичним репресіям і в подальшому реабілітовано, інвалідність яких пов'язана з репресіями, встановлюється:

інвалідам I та II груп - у розмірі трьох мінімальних пенсій за віком;

інвалідам III групи - у розмірі півтори мінімальних пенсій за віком.

Максимальна пенсія не може перевищувати трьох, а для працівників, зайнятих на роботах, передбачених пунктом "а" статті 13 і статтею 14 цього Закону, - чотирьох мінімальних пенсій за віком.

Пенсії інвалідам внаслідок трудового каліцтва та професійного захворювання обчислюються із середнього заробітку на підприємстві для даної професії.

Стаття 30. Пенсії по інвалідності при неповному стажі роботи

Інвалідам внаслідок загального захворювання, які не мають достатнього для призначення повної пенсії стажу роботи (стаття 25), призначається пенсія по інвалідності при неповному стажі роботи в розмірі, пропорційному наявному стажу, але не менше соціальної пенсії,

встановленої для відповідної групи інвалідності (стаття 94).

Стаття 31. Розміри пенсій по інвалідності особам, які навчаються

Вихованцям, учням, студентам, курсантам, слухачам, стажистам, клінічним ординаторам, докторантам, які не працювали до вступу в навчальний заклад, на курси, в аспірантуру чи клінічну ординатуру, учням загальноосвітніх шкіл, які стали інвалідами внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання, пов'язаних з проходженням виробничого навчання, практики чи практичними заняттями, пенсії по інвалідності призначаються в розмірах, встановлених статтею 29 цього Закону.

Стаття 32. Розміри пенсій особам, які стали інвалідами при виконанні громадянського обов'язку

Особам (не зазначеним у пунктах "а" - "е" і "ж" статті 3), які стали інвалідами у зв'язку з виконанням державних чи громадських обов'язків або у зв'язку з виконанням дій по рятуванню людського життя, по охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку, пенсії призначаються в розмірах, встановлених статтею 29 цього Закону.

Стаття 33. Надбавки до пенсії по інвалідності

До пенсії по інвалідності, в тому числі обчисленої в мінімальному розмірі, встановлюються такі надбавки:

а) непрацюючим інвалідам, які мають на своєму утриманні непрацевдатних членів сім'ї, - на кожного непрацевдатного члена сім'ї (статті 37, 40, 41) в розмірі соціальної пенсії, передбаченої для відповідної категорії непрацевдатних;

{Пункт "б" частини першої статті 21 втратив чинність у частині призначення надбавки на догляд на підставі Закону № 2603-IV від 31.05.2005}

б) інвалідам I групи, самотнім інвалідам II групи, які потребують постійного стороннього догляду або досягли пенсійного віку, а також самотнім інвалідам III групи, які досягли пенсійного віку, - на догляд за ними в розмірі соціальної пенсії (пункт "б" статті 94).

Надбавки, передбачені пунктами "а" і "б" цієї статті, можуть нараховуватися одночасно.

Надбавки і підвищення до пенсій по інвалідності внаслідок Чорнобильської катастрофи нараховуються відповідно і в порядку, встановленому Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи".

Стаття 34. Період, на який призначається пенсія по інвалідності

Пенсії призначаються на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи. Інвалідам - чоловікам старше 60 років і жінкам старше 55 років пенсії по інвалідності призначаються довічно. Повторний огляд цих інвалідів провадиться тільки за їх заявою.

Стаття 35. Строк виплати пенсії при зміні групи інвалідності або відновленні здоров'я

У разі зміні групи інвалідності пенсія в новому розмірі виплачується з дня зміні групи інвалідності.

У разі визнання особи, яка пройшла повторний огляд, здоровою пенсія виплачується до кінця місяця, в якому її визнано здоровою, але не довше ніж до дня, по який встановлено інвалідність.

Стаття 36. Умови поновлення виплати пенсії при перервах в інвалідності

Якщо інвалід не з'явився в органи медико-соціальної експертизи на повторний огляд у призначений для цього строк, то виплата йому пенсії зупиняється, а в разі визнання його знову інвалідом поновлюється з дня зупинення, але не більш як за один місяць.

У разі коли строк повторного огляду пропущено з поважної причини, виплата пенсії провадиться з дня зупинення виплати до дня повторного огляду, але не більш як за 3 роки, якщо орган медико-соціальної експертизи визнає його за цей період інвалідом. При цьому, якщо при повторному огляді інваліда переведено до іншої групи інвалідності (вищої або нижчої), то пенсія за вказаний час виплачується за попередньою групою.

Якщо виплату пенсії інвалідові, який втратив здоров'я внаслідок загального захворювання, було припинено у зв'язку з відновленням здоров'я або якщо він не одержував пенсії внаслідок нез'явлення на повторний огляд без поважних причин, то в разі наступного визнання його інвалідом виплата раніше призначеної пенсії поновлюється з дня встановлення інвалідності знову за умови, якщо після припинення виплати пенсії минуло не більше 5 років. Якщо минуло більше 5 років, пенсія призначається знову на загальних підставах.

ПЕНСІЇ В РАЗІ ВТРАТИ ГОДУВАЛЬНИКА

Стаття 37. Члени сім'ї, які мають право на пенсію в разі втрати годувальника

Право на пенсію в разі втрати годувальника мають непрацевдатні члени сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні (стаття 38). При цьому дітям пенсії призначаються незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника.

Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, також мають право на пенсію, якщо згодом втратили джерело засобів до існування.

Непрацевдатними членами сім'ї вважаються:

а) діти, брати, сестри й онуки, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років, при цьому брати, сестри й онуки - за умови, якщо вони не мають працевдатних батьків;

б) батько, мати, дружина, чоловік, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування";

{Пункт "б" частини третьої статті 37 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3668-VI від 08.07.2011}

в) один з батьків, або чоловік (дружина), або дід, бабуся, брат чи сестра, незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) зайнятий доглядом за дітьми, братами, сестрами чи онуками померлого годувальника, які не досягли 8 років, і не працює;

г) дід і бабуся - в разі відсутності осіб, які за законом зобов'язані їх утримувати.

Вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти мають право на пенсію в разі втрати годувальника до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23-річного віку.

Всі правила цього Закону, що стосуються сімей померлих, відповідно поширюються (оскільки не обумовлено інше) і на сім'ї безвісти відсутніх, якщо безвісна відсутність годувальника засвідчена у встановленому порядку.

Стаття 38. Члени сім'ї, які вважаються утриманцями

Члени сім'ї померлого вважаються такими, що були на його утриманні, якщо вони були на його повному утриманні або одержували від нього допомогу, яка була для них постійним і основним джерелом засобів до існування.

Члени сім'ї померлого, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержували яку-небудь пенсію, мають право перейти на нову пенсію.

Стаття 39. Виплата пенсії в разі втрати годувальника дітям, які перебувають на повному державному утриманні

Дітям - круглим сиротам за період перебування на повному державному утриманні пенсії в разі втрати годувальника виплачуються у повному розмірі.

Іншим дітям, які перебувають на повному державному утриманні, виплачується 50 процентів призначеної пенсії.

Стаття 40. Право на пенсію в разі втрати годувальника усиновителів і усиновлених

Усиновителі мають право на пенсію в разі втрати годувальника нарівні з батьками, а усиновлені - нарівні з рідними дітьми.

Неповнолітні, які мають право на пенсію в разі втрати годувальника, зберігають це право також і при їх усиновленні.

Стаття 41. Право на пенсію в разі втрати годувальника вітчима і мачухи, пасинка і падчірки

Вітчим і мачуха мають право на пенсію в разі втрати годувальника нарівні з батьком і матір'ю за умови, якщо виховували або утримували померлого пасинка чи падчірку не менше 5 років.

Пасинок і падчірка, якщо вони не одержували аліментів від батьків, мають право на пенсію нарівні з рідними дітьми.

Стаття 42. Збереження пенсії в разі втрати годувальника при новому одруженні

Пенсія в разі втрати годувальника, призначена в разі смерті одного з подружжя, зберігається і при новому одруженні пенсіонера.

Стаття 43. Стаж роботи годувальника, який дає право на пенсію

Сім'ї годувальника, який помер внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання, а також сім'ї померлого пенсіонера пенсія призначається незалежно від стажу роботи годувальника.

Пенсія в разі втрати годувальника, який помер внаслідок загального захворювання чи каліцтва, не пов'язаного з роботою, призначається, якщо годувальник на день смерті мав стаж, який був би необхідний йому для призначення пенсії по інвалідності (стаття 25).

Сім'ям вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, аспірантів, клінічних ординаторів, докторантів, які не працювали до вступу в навчальний заклад, на курси, в аспірантуру чи клінічну ординатуру, пенсії призначаються відповідно на тих самих підставах, що і пенсії по інвалідності цим учням, студентам, аспірантам і клінічним ординаторам (стаття 28).

Сім'ям громадян України - переселенців з інших держав, якщо годувальник не працював в Україні, пенсії призначаються:

а) тим, хто одержував в інших державах пенсію в разі втрати годувальника, - незалежно від стажу роботи годувальника;

б) тим, хто не одержував пенсії, - за умови, якщо годувальник за віком на день припинення роботи мав відповідний стаж (стаття 25), а в разі смерті його внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання - незалежно від стажу роботи годувальника.

Стаття 44. Розміри пенсій в разі втрати годувальника

Пенсії в разі втрати годувальника призначаються на кожного непрацездатного члена сім'ї в розмірі 30 процентів заробітку годувальника (стаття 64), але не менше соціальної пенсії, встановленої для відповідної категорії непрацездатних.

На дітей, які втратили обох батьків (круглих сиріт), а також на дітей померлої одинокої матері пенсія на кожну дитину не може бути меншою від двократного розміру соціальної пенсії.

Сім'ям, до складу яких входять діти, які втратили обох батьків (круглі сироти), пенсія обчислюється із загальної суми заробітку обох батьків.

Стаття 45. Пенсії в разі втрати годувальника при неповному стажі роботи

Членам сім'ї, що втратила годувальника, який помер внаслідок загального захворювання і не мав стажу, достатнього для призначення повної пенсії по інвалідності (стаття 25), призначається пенсія при неповному стажі в розмірі, пропорційному наявному стажу роботи годувальника.

Сім'ям померлих пенсіонерів, які одержували пенсію при неповному стажі, пенсія призначається пропорційно стажу роботи, виходячи з якого було призначено пенсію померлому годувальнику.

При цьому пенсія на кожного непрацездатного члена сім'ї не може бути меншою від соціальної пенсії, встановленої для відповідної категорії непрацездатних.

Стаття 46. Право на звернення за призначенням пенсії в разі втрати годувальника без обмеження строком

Сім'я, яка має право на пенсію в разі втрати годувальника, може звертатися за призначенням пенсії в будь-який час після смерті або встановлення безвісної відсутності годувальника без обмеження будь-яким строком.

Пенсії в разі втрати годувальника призначаються:

а) сім'ям осіб, зазначених у статті 3 цього Закону, - незалежно від того, коли помер годувальник: у період роботи (навчання) чи після припинення роботи (навчання);

б) сім'ям пенсіонерів - якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення виплати пенсії.

Стаття 47. Період, на який призначається пенсія в разі втрати годувальника. Зміна розміру пенсії

Пенсія в разі втрати годувальника встановлюється на весь період, протягом якого член сім'ї померлого вважається непрацездатним згідно з статтею 37 цього Закону, а членам сім'ї, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", - довічно.

{Частина перша статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3668-VI від 08.07.2011}

Зміна розміру пенсії або припинення її виплати членам сім'ї провадиться з першого числа місяця, що йде за тим місяцем, в якому настали обставини, що спричинили зміну розміру або припинення виплати пенсії.

Стаття 48. Призначення однієї пенсії в разі втрати годувальника на всіх членів сім'ї. Виділення частки пенсії

На всіх членів сім'ї, які мають право на пенсію, призначається одна спільна пенсія.

На вимогу члена сім'ї його частка пенсії виділяється і виплачується йому окремо.

Виділення частки пенсії провадиться з першого числа місяця, що йде за тим місяцем, в якому надійшла заява про поділ пенсії.

Стаття 49. Розмір пенсії в разі втрати годувальника при зміні кількості членів сім'ї

При зміні кількості членів сім'ї, забезпечуваних пенсією в разі втрати годувальника, пенсія відповідно збільшується або зменшується за кількістю членів сім'ї, які мають право на пенсію.

Такий же перегляд пенсії провадиться і в тих випадках, коли виплата пенсії одному з членів сім'ї зупиняється або поновлюється після закінчення обставин, що спричинили зупинення виплати пенсії.

Стаття 50. Порядок і строки встановлення інвалідності членам сім'ї

На членів сім'ї, які є інвалідами, відповідно поширюються правила, викладені в статтях 24, 34, 35, частинах першій та другій статті 36 цього Закону.

ПЕНСІЯ ЗА ВИСЛУГУ РОКІВ ЗАГАЛЬНІ УМОВИ

Стаття 51. Підстави пенсійного забезпечення за вислугу років

Пенсії за вислугу років встановлюються окремим категоріям громадян, зайнятих на роботах, виконання яких призводить до втрати професійної працездатності або придатності до настання віку, що дає право на пенсію за віком.

Стаття 52. Працівники, які мають право на пенсію за вислугу років

Право на пенсію за вислугу років мають:

окремі категорії працівників авіації та льотно-випробного складу;

робітники локомотивних бригад і окремі категорії працівників, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті та метрополітені;

водії вантажних автомобілів, безпосередньо зайнятих в технологічному процесі на шахтах, у рудниках, розрізах і рудних кар'єрах на вивезенні вугілля, сланцю, руди, породи;

механізатори (докери-механізатори) комплексних бригад на вантажно-розвантажувальних роботах у портах, а також плавсклад морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості (крім суден портових, що постійно працюють на акваторії порту, службово-допоміжних, роз'їзних, приміського і внутріміського сполучення);

працівники експедицій, партій, загонів, дільниць і бригад, безпосередньо зайняті на польових геологорозвідувальних, пошукових, топографо-геодезичних, геофізичних, гідрографічних, гідрологічних, лісовпорядних і розвідувальних роботах;

робітники і майстри (у тому числі старші майстри), безпосередньо зайняті на лісозаготівлях і лісосплаві, включаючи зайнятих на обслуговуванні механізмів і обладнання;

деякі категорії артистів театрів та інших театральних-видовищних підприємств і колективів відповідно до пункту "ж" статті 55;

працівники освіти, охорони здоров'я, а також соціального забезпечення, які в будинках-інтернатах для престарілих та інвалідів і спеціальних службах безпосередньо зайняті обслуговуванням пенсіонерів та інвалідів, відповідно до пункту "е" статті 55;

спортсмени відповідно до пункту "є" статті 55.

Стаття 53. Розміри пенсій за вислугу років

Пенсії за вислугу років (крім пенсій працівникам льотно-випробного складу авіації та особам льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотам, штурманам, бортінженерам, бортмеханікам, бортрадистам, льотчикам-наглядачам) і бортоператорам, які виконують спеціальні роботи в польотах) призначаються в розмірах, встановлених статтями 19 і 21 цього Закону для пенсій за віком.

{Частина перша статті 53 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1222-XIV від 17.11.99}

Пенсії обчислюються з середньомісячного заробітку (статті 64-67, 69), одержуваного перед припиненням роботи, яка дає право на пенсію за вислугу років (статті 54 і 55), крім пенсій працівникам льотно-випробного складу та особам льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотам, штурманам, бортінженерам, бортмеханікам, бортрадистам, льотчикам-наглядачам) і бортоператорам, які виконують спеціальні роботи в польотах.

{Частина друга статті 53 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1222-XIV від 17.11.99}

Працівникам льотно-випробного складу та особам льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотам, штурманам, бортінженерам, бортмеханікам, бортрадистам, льотчикам-наглядачам) і бортоператорам, які виконують спеціальні роботи в польотах, пенсії обчислюються з середньомісячного заробітку за роботу, що дає право на пенсію за вислугу років (частина перша статті 64 та статті 65, 66, 69), одержуваного перед її припиненням, і призначаються в розмірах, передбачених частинами першою - третьою, шостою статті 19 та статтею 21 цього Закону для пенсій за віком, і не можуть перевищувати 85 процентів заробітку для працівників льотно-випробного складу та 75 процентів заробітку для осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотів, штурманів, бортінженерів, бортмеханіків, бортрадистів, льотчиків-наглядачів) і бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польотах. При цьому розмір пенсії для осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотів, штурманів, бортінженерів, бортмеханіків, бортрадистів, льотчиків-наглядачів) і бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польотах, не може перевищувати дві з половиною величини середньої заробітної плати працівників, зайнятих в галузях економіки України, за календарний рік, що передує місяцю, з якого призначається пенсія.

{Частина третя статті 53 в редакції Закону № 1222-XIV від 17.11.99}

{Стаття 53 в редакції Закону № 428/95-ВР від 14.11.95, із змінами, внесеними згідно із Законом № 1222-XIV від 17.11.99}

{Дія статті 53 поширюється на працівників льотно-випробного складу, які вийшли на пенсію до прийняття Закону згідно з Постановою ВР № 429/95-ВР від 14.11.95}

{Дія статті 53 поширюється на працівників з числа осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотів, штурманів, бортінженерів, бортмеханіків, бортрадистів, льотчиків-наглядачів) і бортоператорів, які виконували спеціальні роботи в польотах, які вийшли на пенсію до набрання чинності Закону згідно із Законом № 1222-XIV від 17.11.99}

Стаття 54. Окремі категорії працівників авіації і льотно-випробного складу, які мають право на пенсію за вислугу років

Право на пенсію за вислугу років мають такі категорії робітників і службовців авіації, а також льотно-випробного складу, незалежно від відомчої підпорядкованості підприємств, установ і організацій, в яких вони зайняті:

а) *{Положення пункту "а" статті 54 визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 2-р/2019 від 04.06.2019}* працівники льотного і льотно-випробного складу після досягнення 50 років і за наявності вислуги років на цих посадах станом на 1 квітня 2015 не менше 25 років у чоловіків і не менше 20 років у жінок та після цієї дати при набутті вислуги років на цих посадах:

{Абзац перший пункту "а" статті 54 із змінами, внесеними згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року - не менше 25 років 6 місяців у чоловіків і не менше 20 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року - не менше 26 років у чоловіків і не менше 21 року у жінок;

з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року - не менше 26 років 6 місяців у чоловіків і не менше 21 року 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року - не менше 27 років у чоловіків і не менше 22 років у жінок;

з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року - не менше 27 років 6 місяців у чоловіків і не менше 22 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року - не менше 28 років у чоловіків і не менше 23 років у жінок;

з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року - не менше 28 років 6 місяців у чоловіків і не менше 23 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року - не менше 29 років у чоловіків і не менше 24 років у жінок;

з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року - не менше 29 років 6 місяців у чоловіків і не менше 24 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2024 року або після цієї дати - не менше 30 років у чоловіків і не менше 25 років у жінок.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за вислугу років мають працівники льотного і льотно-випробного складу:

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

які в період до 1 січня 2016 року мали вислугу років на відповідних посадах не менше тривалості, передбаченої абзацами першим та другим цього пункту;

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

1976 року народження і старші за наявності вислуги років на цих посадах, передбаченої абзацами другим - одинадцятим цього пункту, та після досягнення ними такого віку:

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

45 років - які народилися з 1 січня 1971 року по 30 червня 1971 року;

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

45 років 6 місяців - які народилися з 1 липня 1971 року по 31 грудня 1971 року;

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

46 років - які народилися з 1 січня 1972 року по 30 червня 1972 року;

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

46 років 6 місяців - які народилися з 1 липня 1972 року по 31 грудня 1972 року;

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

47 років - які народилися з 1 січня 1973 року по 30 червня 1973 року;

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

47 років 6 місяців - які народилися з 1 липня 1973 року по 31 грудня 1973 року;

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

48 років - які народилися з 1 січня 1974 року по 30 червня 1974 року;

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

48 років 6 місяців - які народилися з 1 липня 1974 року по 31 грудня 1974 року;

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

49 років - які народилися з 1 січня 1975 року по 30 червня 1975 року;

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

49 років 6 місяців - які народилися з 1 липня 1975 року по 31 грудня 1975 року;

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

50 років - які народилися з 1 січня 1976 року.

{Пункт "а" статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

Зазначені працівники, звільнені від льотної роботи за станом здоров'я (через хворобу), за наявності вислуги років, що не більше ніж на п'ять років менше від тривалості, передбаченої абзацами другим - одинадцятим цього пункту, мають право на пенсію пропорційно відпрацьованому часу та після досягнення віку, визначеного цим пунктом.

{Абзац двадцять шостий пункту "а" статті 54 із змінами, внесеними згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

Перелік посад працівників льотного складу, порядок обчислення строків вислуги років для призначення їм пенсій, а також порядок призначення і виплати пенсій льотно-випробному складу затверджуються в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України;

{Пункт "а" статті 54 в редакції Закону № 213-VIII від 02.03.2015}

б) *{Пункт "б" статті 54 визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2020 від 23.01.2020. Щодо застосування пункту "б" статті 54 див. пункт 3 резолютивної частини}* працівники, які здійснюють управління повітряним рухом і мають свідоцтво диспетчера, після досягнення 50 років і при стажі роботи:

для чоловіків - не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців роботи по безпосередньому управлінню польотами повітряних суден;

для жінок - не менше 22 років 6 місяців, з них не менше 10 років роботи по безпосередньому управлінню польотами повітряних суден.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за вислугу років мають жінки 1975 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "а" частини першої статті 13 цього Закону.

Зазначені працівники, звільнені від роботи по безпосередньому управлінню польотами повітряних суден за станом здоров'я (через хворобу), за наявності вислуги років - не менше 10 років у чоловіків і у жінок не менше 7 років 6 місяців мають право на пенсію пропорційно відпрацьованому часу.

У вислугу років працівникам, які здійснюють управління повітряним рухом, зараховується також робота, зазначена у пункті "а" цієї статті.

Працівники, які здійснюють управління повітряним рухом і мають посвідчення (диспетчери, старші диспетчери, керівники польотів), мають право на пенсію незалежно від віку, якщо вони були зайняті на цих роботах станом на 1 квітня 2015 року - не менше 20 років у чоловіків і не менше 17 років 6 місяців у жінок та після цієї дати були зайняті на цих роботах:

з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року - не менше 20 років 6 місяців у чоловіків і не менше 18 років у жінок;

з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року - не менше 21 року у чоловіків і не менше 18 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року - не менше 21 року 6 місяців у чоловіків і не менше 19 років у жінок;

з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року - не менше 22 років у чоловіків і не менше 19 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року - не менше 22 років 6 місяців у чоловіків і не менше 20 років у жінок;

з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року - не менше 23 років у чоловіків і не менше 20 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року - не менше 23 років 6 місяців у чоловіків і не менше 21 року у жінок;

з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року - не менше 24 років у чоловіків і не менше 21 року 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року - не менше 24 років 6 місяців у чоловіків і не менше 22 років у жінок;

з 1 квітня 2024 року і після цієї дати - не менше 25 років у чоловіків і не менше 22 років 6 місяців у жінок.

Порядок обчислення строків вислуги для призначення їм пенсій затверджується Кабінетом Міністрів України;

{Пункт "б" статті 54 в редакції Закону № 213-VIII від 02.03.2015}

в) *{Пункт "в" статті 54 визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2020 від 23.01.2020. Щодо застосування пункту "в" статті 54 див. пункт 3 резолютивної частини}* інженерно-технічний склад - за переліком посад і робіт, що затверджується в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, після досягнення 55 років і стажі роботи:

для чоловіків - не менше 30 років, з них не менше 20 років на зазначених посадах;

для жінок - не менше 25 років, з них не менше 15 років на зазначених посадах.

У вислугу років працівникам інженерно-технічного складу зараховується також робота, зазначена у пунктах "а" і "б" цієї статті.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацами другим і третім цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року право на пенсію за вислугу років надається за наявності стажу роботи, встановленого абзацами п'ятнадцятим - двадцять третім пункту "б" частини першої

статті 13 цього Закону.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за вислугу років мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону;

{Пункт "в" статті 54 в редакції Закону № 213-VIII від 02.03.2015}

г) *{Пункт "г" статті 54 визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2020 від 23.01.2020. Щодо застосування пункту "г" статті 54 див. пункт 3 резолютивної частини}* бортпровідники:

чоловіки - після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 30 років, з них не менше 15 років як бортпровідник;

жінки - після досягнення 50 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 10 років як бортпровідниця.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацами другим і третім цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року право на пенсію за вислугу років надається за наявності стажу роботи, встановленого абзацами п'ятнадцятим - двадцять третім пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону.

До досягнення віку, встановленого абзацом третім цього пункту, право на пенсію за вислугу років мають жінки 1975 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "а" частини першої статті 13 цього Закону.

{Пункт "г" статті 54 в редакції Закону № 213-VIII від 02.03.2015}

Стаття 55. Окремі категорії працівників інших галузей народного господарства, які мають право на пенсію за вислугу років

{Положення статті 55 визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 2-р/2019 від 04.06.2019}

Право на пенсію за вислугу років мають:

а) робітники локомотивних бригад і окремі категорії працівників, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті та метрополітенах, - за списками професій і посад, що затверджуються в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України; водії вантажних автомобілів, безпосередньо зайнятих у технологічному процесі на шахтах, у рудниках, розрізах і рудних кар'єрах на вивезенні вугілля, сланцю, руди, породи, - після досягнення 55 років і при стажі роботи:

для чоловіків - не менше 30 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній роботі;

для жінок - не менше 25 років, з них не менше 10 років на зазначеній роботі.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацами другим і третім цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року право на пенсію за вислугу років надається за наявності стажу роботи, встановленого абзацами п'ятнадцятим - двадцять третім пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за вислугу років мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону;

б) працівники експедицій, партій, загонів, дільниць і бригад, безпосередньо зайняті на польових геологорозвідувальних, пошукових, топографо-геодезичних, геофізичних, гідрографічних, гідрологічних, лісовпорядних і розвідувальних роботах, - після досягнення 55 років і при стажі роботи:

для чоловіків - не менше 30 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній роботі;

для жінок - не менше 25 років, з них не менше 10 років на зазначеній роботі.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацами другим - третім цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року право на пенсію за вислугу років надається за наявності стажу роботи, встановленого абзацами п'ятнадцятим - двадцять третім пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону.

При цьому період роботи безпосередньо в польових умовах протягом півроку або більше півроку зараховується за рік роботи, менше півроку - за фактичною тривалістю, а на сезонних роботах - відповідно до статті 61 цього Закону.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за вислугу років мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону;

в) робітники, майстри (у тому числі старші майстри), безпосередньо зайняті на лісозаготівлях і лісоплаві, включаючи зайнятих на обслуговуванні механізмів і обладнання, - за списком професій, посад і виробництв, що затверджується у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, - після досягнення 55 років і при стажі роботи:

для чоловіків - не менше 30 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній роботі;

для жінок - не менше 25 років, з них не менше 10 років на зазначеній роботі.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацами другим і третім цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року право на пенсію за вислугу років надається за наявності стажу роботи, встановленого абзацами п'ятнадцятим - двадцять третім пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за вислугу років мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону;

г) механізатори (докери-механізатори) комплексних бригад на вантажно-розвантажувальних роботах у портах - після досягнення 55 років і при стажі роботи:

для чоловіків - не менше 30 років, з них не менше 20 років на зазначеній роботі;

для жінок - не менше 25 років, з них не менше 15 років на зазначеній роботі.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацами другим і третім цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року право на пенсію за вислугу років надається за наявності стажу роботи, встановленого абзацами п'ятнадцятим - двадцять третім пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за вислугу років мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону;

д) плавсклад морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості (крім суден портових, що постійно працюють на акваторії порту, службово-допоміжних, роз'їзних, приміського і внутріміського сполучення) - після досягнення 55 років і при стажі роботи:

для чоловіків - не менше 30 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній роботі;

для жінок - не менше 25 років, з них не менше 10 років на зазначеній роботі.

За відсутності стажу роботи, встановленого абзацами другим і третім цього пункту, у період до 1 квітня 2024 року право на пенсію за вислугу років надається за наявності стажу роботи, встановленого абзацами п'ятнадцятим - двадцять третім пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за вислугу років мають жінки 1970 року народження і старші після досягнення ними віку, встановленого абзацами третім - тринадцятим пункту "б" частини першої статті 13 цього Закону;

працівники окремих видів суден, професій і посад плавскладу суден морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості - за списком, що затверджується у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку при стажі роботи на цих суднах, за цими професіями і посадами станом на 1 квітня 2015 року не менше 25 років у чоловіків і не менше 20 років у жінок та після цієї дати при стажі роботи на цих суднах, за цими професіями і посадами:

з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року - не менше 25 років 6 місяців у чоловіків і не менше 20 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року - не менше 26 років у чоловіків і не менше 21 року у жінок;

з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року - не менше 26 років 6 місяців у чоловіків і не менше 21 року 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року - не менше 27 років у чоловіків і не менше 22 років у жінок;

з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року - не менше 27 років 6 місяців у чоловіків і не менше 22 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року - не менше 28 років у чоловіків і не менше 23 років у жінок;

з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року - не менше 28 років 6 місяців у чоловіків і не менше 23 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року - не менше 29 років у чоловіків і не менше 24 років у жінок;

з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року - не менше 29 років 6 місяців у чоловіків і не менше 24 років 6 місяців у жінок;

з 1 квітня 2024 року або після цієї дати - не менше 30 років у чоловіків і не менше 25 років у жінок;

е) працівники освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення після досягнення 55 років і за наявності спеціального стажу роботи за переліком, що затверджується у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, станом на 1 квітня 2015 - не менше 25 років та після цієї дати:

{Абзац перший пункту "е" статті 55 із змінами, внесеними згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року - не менше 25 років 6 місяців;

з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року - не менше 26 років;

з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року - не менше 26 років 6 місяців;

з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року - не менше 27 років;

з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року - не менше 27 років 6 місяців;

з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року - не менше 28 років;

з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року - не менше 28 років 6 місяців;

з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року - не менше 29 років;

з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року - не менше 29 років 6 місяців;

з 1 квітня 2024 року або після цієї дати - не менше 30 років.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за вислугу років мають працівники освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення:

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом дванадцятим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

які в період до 1 січня 2016 року мали вислугу років на відповідних посадах не менше тривалості, передбаченої абзацами першим та другим цього пункту;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом тринадцятим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

1971 року народження і старші за наявності вислуги років на цих посадах, передбаченої абзацами другим - одинадцятим цього пункту, та після досягнення ними такого віку:

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом чотирнадцятим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

50 років - які народилися з 1 січня 1966 року по 30 червня 1966 року;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом п'ятнадцятим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

50 років 6 місяців - які народилися з 1 липня 1966 року по 31 грудня 1966 року;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом шістнадцятим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

51 рік - які народилися з 1 січня 1967 року по 30 червня 1967 року;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом сімнадцятим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

51 рік 6 місяців - які народилися з 1 липня 1967 року по 31 грудня 1967 року;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом вісімнадцятим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

52 роки - які народилися з 1 січня 1968 року по 30 червня 1968 року;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом дев'ятнадцятим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

52 роки 6 місяців - які народилися з 1 липня 1968 року по 31 грудня 1968 року;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом двадцятим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

53 роки - які народилися з 1 січня 1969 року по 30 червня 1969 року;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом двадцять першим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

53 роки 6 місяців - які народилися з 1 липня 1969 року по 31 грудня 1969 року;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом двадцять другим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

54 роки - які народилися з 1 січня 1970 року по 30 червня 1970 року;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом двадцять третім згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

54 роки 6 місяців - які народилися з 1 липня 1969 року по 31 грудня 1970 року;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом двадцять четвертим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

55 років - які народилися з 1 січня 1971 року;

{Пункт "е" статті 55 доповнено абзацом двадцять п'ятим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

є) спортсмени - заслужені майстри спорту, майстри спорту міжнародного класу - члени збірних команд при загальному стажі роботи не менше 25 років - у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку;

ж) артисти театральних-концертних та інших видовищних закладів, підприємств і колективів при стажі творчої діяльності від 20 до 35 років за переліком та у порядку, що затверджується Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку, але не раніше досягнення 55 років.

{Абзац перший пункту "ж" статті 55 із змінами, внесеними згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цього пункту, право на пенсію за вислугу років мають артисти театральних-концертних та інших видовищних закладів, підприємств і колективів:

{Пункт "ж" статті 55 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

які в період до 1 січня 2016 року мали вислугу років на відповідних посадах не менше тривалості, передбаченої абзацом першим цього пункту;

{Пункт "ж" статті 55 доповнено абзацом третім згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

1971 року народження і старші за наявності стажу творчої діяльності, передбаченого абзацом першим цього пункту, та після досягнення ними віку, встановленого абзацами тринадцятим - двадцять п'ятим пункту "е" цієї статті.

{Пункт "ж" статті 55 доповнено абзацом четвертим згідно із Законом № 911-VIII від 24.12.2015}

{Стаття 55 в редакції Закону № 213-VIII від 02.03.2015}

ОБЧИСЛЕННЯ СТАЖУ РОБОТИ ДЛЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПЕНСІЙ

Стаття 56. Види трудової діяльності, що зараховується до стажу роботи, який дає право на трудову пенсію

До стажу роботи зараховується робота, виконувана на підставі трудового договору на підприємствах, в установах, організаціях і кооперативах, незалежно від використовуваних форм власності та господарювання, а також на підставі членства в колгоспах та інших кооперативах, незалежно від характеру й тривалості роботи і тривалості перерв.

При обчисленні стажу роботи в колгоспі за період після 1965 року, якщо член колгоспу не виконував без поважних причин встановленого мінімуму трудової участі в громадському господарстві, враховується час роботи за фактичною тривалістю.

До стажу роботи зараховується також:

а) будь-яка інша робота, на якій працівник підлягав державному соціальному страхуванню, або за умови сплати страхових внесків, період одержання допомоги по безробіттю, а також робота в'язнів і робота за угодами цивільно-правового характеру за умови сплати страхових внесків;

{Пункт "а" частини третьої статті 56 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3284-12 від 17.06.93}

б) творча діяльність осіб, передбачених пунктом "в" статті 3 цього Закону. При цьому творча діяльність членів Спілки письменників України, Спілки художників України, Спілки композиторів України, Спілки кінематографістів України, Спілки театральних діячів України, інших творчих працівників, які не є членами творчих спілок, але об'єднані відповідними професійними комітетами, до введення в дію цього Закону зараховується в стаж роботи незалежно від сплати страхових внесків. У цих випадках стаж творчої діяльності встановлюється секретаріатами правлінь творчих спілок республіки починаючи з дня опублікування або першого публічного виконання чи публічного показу твору даного автора;

в) військова служба та перебування в партизанських загонах і з'єднаннях, служба в органах державної безпеки, внутрішніх справ та Національної поліції, незалежно від місця проходження служби;

{Пункт "в" частини третьої статті 56 із змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII від 23.12.2015}

г) служба у воєнізованій охороні, в органах спеціального зв'язку і в гірничорятувальних частинах, незалежно від відомчої підпорядкованості та наявності спеціального або військового звання;

д) навчання у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, в училищах і на курсах по підготовці кадрів, підвищенню кваліфікації та перекваліфікації, в аспірантурі, докторантурі і клінічній ординатурі;

е) тимчасова непрацездатність, що почалася у період роботи;

є) час догляду за інвалідом I групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також за пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду;

ж) час догляду непрацюючої матері за малолітніми дітьми, але не довше ніж до досягнення кожною дитиною 3-річного віку;

з) період проживання дружин осіб офіцерського складу, прапорщиків, мічманів і військовослужбовців надстрокової служби з чоловіками в місцевостях, де була відсутня можливість їх працевлаштування за спеціальністю, але не більше 10 років.

При збільшенні розміру пенсії за віком за кожний рік роботи (стаття 19) поряд з роботою враховуються також періоди, передбачені пунктами "а" - "ж" цієї статті і статтями 57-61 цього Закону.

Час перебування на інвалідності у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням зараховується до стажу роботи для призначення пенсії за віком, а також до стажу роботи із шкідливими умовами, який дає право на призначення пенсії на пільгових умовах і у пільгових розмірах (статті 13 і 14).

{Частина п'ята статті 56 в редакції Закону № 3128-12 від 22.04.93}

При призначенні пенсій на пільгових умовах відповідно до статей 13 і 14 та пенсій за вислугу років відповідно до статті 55 цього Закону провадиться взаємне зарахування періодів роботи, передбачених цими статтями, за умови, що зазначені роботи дають право на пенсію на аналогічних або більш пільгових умовах.

Стаття 57. Пільги по обчисленню стажу за час перебування на фронті

Військова служба у складі діючої армії у період бойових дій, у тому числі при виконанні інтернаціонального обов'язку, а також перебування в партизанських загонах і з'єднаннях зараховується до стажу роботи на пільгових умовах у порядку, встановленому для обчислення строків цієї служби при призначенні пенсій за вислугу років військовослужбовцям.

Стаття 58. Пільги по обчисленню стажу роботи реабілітованим громадянам

Громадянам, необгрунтовано притягнутим до кримінальної відповідальності, репресованим особам, яких у подальшому було реабілітовано, час тримання під вартою, час відбування покарання в місцях позбавлення волі та заслання, а також перебування на примусовому лікуванні зараховується до стажу у потрійному розмірі.

{Стаття 58 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2325-VIII від 13.03.2018}

Стаття 59. Пільги по обчисленню стажу за період Другої світової війни

{Назва статті 59 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2443-VIII від 22.05.2018}

Робота, незалежно від віку, в тому числі як вільнонайманого складу у військових частинах, і служба, крім військової служби, передбаченої статтею 57 цього Закону, в роки Другої світової війни та в інші періоди ведення бойових дій, зараховується до стажу роботи у подвійному розмірі, а час перебування у фашистських концтаборах, гетто та інших місцях примусового утримання в період війни осіб, у тому числі дітей, насильно вивезених з тимчасово окупованої території у період Другої світової війни, - у потрійному розмірі.

Робота в м. Ленінграді в період його блокади в роки Другої світової війни з 8 вересня 1941 року по 27 січня 1944 року зараховується до стажу роботи у потрійному розмірі, час проживання в м. Ленінграді в цей період - у подвійному розмірі.

{Текст статті 59 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2443-VIII від 22.05.2018}

Стаття 60. Пільги по обчисленню стажу за роботу в деяких медичних закладах

Робота в лепрозорних і протичумних закладах охорони здоров'я, у закладах (відділеннях) з лікування осіб, заражених вірусом імунодефіциту людини або хворих на СНІД, в інших інфекційних закладах (відділеннях) охорони здоров'я, у патолого-анатомічних і реанімаційних відділеннях закладів охорони здоров'я, а також у закладах з надання психіатричної допомоги зараховується до стажу роботи у подвійному розмірі.

{Текст статті 60 в редакції Закону № 1110-IV від 10.07.2003; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2205-VIII від 14.11.2017}

Стаття 61. Порядок включення в стаж роботи окремих видів робіт

Робота на водному транспорті протягом повного навігаційного періоду зараховується за рік роботи.

Робота протягом повного сезону на підприємствах і в організаціях сезонних галузей промисловості, незалежно від відомчої підпорядкованості підприємств і організацій, - за списком, що затверджується Кабінетом Міністрів України, зараховується до стажу роботи за рік роботи.

Інші сезонні роботи зараховуються до стажу роботи за їх фактичною тривалістю.

Стаття 62. Порядок підтвердження стажу роботи

Основним документом, що підтверджує стаж роботи, є трудова книжка. Порядок підтвердження наявного трудового стажу при відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 63. Умови зарахування до стажу роботи іноземним громадянам часу роботи за межами України

Іноземним громадянам, а також їх сім'ям у тих випадках, коли для призначення пенсії потрібний певний стаж роботи, пенсії призначаються за умови, що половина необхідного стажу роботи припадає на роботу в Україні, якщо договорами (угодами) не передбачено інше, або незалежно від цього співвідношення, якщо сплачено повністю необхідні страхові внески до Пенсійного фонду України.

Громадянам інших республік, які проживають на території України, пенсія виплачується на загальних підставах.

ОБЧИСЛЕННЯ ПЕНСІЙ

Стаття 64. Обчислення пенсій у процентах до середньомісячного заробітку

Пенсії обчислюються за встановленими нормами у процентах до середньомісячного заробітку, що визначається відповідно до статей 65-67 цього Закону, який громадяни одержували перед зверненням за пенсією.

{Частина другу статті 64 виключено на підставі Закону № 307/97-ВР від 04.06.97}

Стаття 65. Загальний порядок визначення середньомісячного заробітку для обчислення пенсій

Середньомісячний заробіток для обчислення пенсій береться за будь-які 60 календарних місяців роботи підряд протягом усієї трудової діяльності незалежно від перерв у роботі та за період роботи починаючи з 1 липня 2003 року до моменту звернення за пенсією. Заробіток за період роботи до 1 липня 2003 року враховується на підставі документів про нараховану заробітну плату (виплати, дохід), виданих у встановленому законодавством порядку, а за період роботи починаючи з 1 липня 2003 року - за даними персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

У разі відсутності відомостей про заробітну плату (виплати, дохід) у системі персоніфікованого обліку подаються документи про нараховану заробітну плату (виплати, дохід), видані в установленому законодавством порядку.

У разі якщо особа, яка звернулася за пенсією, пропрацювала менший період, ніж передбачено частиною першою цієї статті, середньомісячний заробіток визначається за фактичний період роботи шляхом ділення загальної суми заробітку за цей період на число місяців у ньому.

Якщо працівник пропрацював менше одного календарного місяця, то заробіток за весь відпрацьований час ділиться на число відпрацьованих днів, а одержана сума множиться на число робочих днів за місяць, обчислене в середньому за рік (25,4 - при шестиденному робочому тижні та 21,2 - при п'ятиденному робочому тижні). У цьому разі для обчислення пенсії враховується заробіток у розмірі не більше двох тарифних ставок (окладів).

У разі призначення пенсій працівникам, зайнятим на сезонних роботах, середньомісячний фактичний заробіток визначається в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

{Стаття 65 в редакції Закону № 854-IV від 22.05.2003}

Стаття 66. Види оплати праці, що враховуються при обчисленні пенсій

До заробітку для обчислення пенсії включаються всі види оплати праці (виплат, доходу), на які відповідно до Закону України "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування" нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, в межах максимальної величини фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподаткованого доходу (прибутку), сукупного оподаткованого доходу (граничної суми заробітної плати (доходу), з яких справляються страхові внески (збори) до соціальних фондів, що діяла на день одержання зазначеного заробітку (виплат, доходу).

{Частина перша статті 66 в редакції Закону № 854-IV від 22.05.2003}

У заробіток для обчислення пенсії членам колгоспів включається оплата в усіх її видах за роботу в громадському господарстві колгоспу.

У заробіток для обчислення пенсії включається за відповідні періоди допомога по тимчасовій непрацездатності чи середній заробіток, що зберігається за працівником.

У заробіток для обчислення пенсії особам, які не підлягають державному соціальному страхуванню (пункт "д" статті 3), включаються всі види грошового забезпечення, аналогічні тим видам оплати праці, на які нараховуються страхові внески.

Членам колгоспів, інших кооперативів, працівникам радгоспів та інших підприємств і організацій, які одержують поряд з грошовою оплатою натуральну, на вартість якої нараховуються страхові внески, ця натуральна оплата при визначенні середньомісячного заробітку враховується за державними роздрібними цінами того періоду, коли провадилася оплата праці.

Стаття 67. Обчислення пенсій членам творчих спілок

Членам творчих спілок та іншим особам, зазначеним у пункті "в" статті 3 цього Закону, пенсії обчислюються з авторського гонорару, що розраховується за державними ставками, за 24 останніх місяці роботи підряд перед зверненням за пенсією або за 60 місяців роботи підряд протягом всієї трудової діяльності перед зверненням за пенсією.

Особам, зазначеним у частині першій цієї статті, якщо вони одночасно працюють на підприємствах або в організаціях, для обчислення пенсії враховуються за відповідний період заробіток і авторський гонорар.

Стаття 68. Обчислення пенсій при неповному стажі роботи

Пенсії при неповному стажі роботи (статті 20, 30 і 45) призначаються в розмірі, пропорційному наявному стажу.

Обчислення пенсії провадиться таким чином: спочатку визначається відповідна повна пенсія, ця пенсія ділиться на число місяців потрібного повного стажу роботи, одержана сума множиться на число місяців наявного фактичного стажу роботи (у цьому стажі період більше 15 днів округлюється до повного місяця, а період до 15 днів включно не враховується).

Якщо пенсія при повному стажі роботи належала б у мінімальному розмірі, встановленому цим Законом (статті 19, 29 і 44), то пенсія при неповному стажі призначається пропорційно наявному стажу виходячи з мінімального розміру пенсії, але в усіх випадках у розмірі не менше соціальної пенсії, встановленої для відповідної категорії непрацездатних (стаття 94).

Стаття 69. Перерахунок пенсій з більш високого заробітку

Пенсіонерам, які пропрацювали після призначення пенсій за віком або інвалідністю не менш як 2 роки з більш високим заробітком, ніж той, з якого було обчислено пенсію, встановлюється за заявою пенсіонера новий розмір пенсії виходячи з більш високого заробітку, який визначається за 2 роки роботи підряд після призначення пенсії відповідно до статей 64 - 67 цього Закону.

На тих же умовах провадиться перерахунок пенсії, призначеної в мінімальному розмірі у зв'язку з відсутністю заробітку.

У разі дальшого зростання заробітку пенсіонера провадиться за його заявою новий перерахунок пенсії. Кожний наступний перерахунок пенсії провадиться не раніш як через 2 роки роботи після попереднього перерахунку.

Стаття 70. Перерахунок пенсій при неповному стажі роботи

Якщо пенсіонер, якому при неповному стажі призначено пенсію за віком або пенсію по інвалідності, пропрацював після призначення пенсії не менш як 2 роки, то за його заявою провадиться перерахунок пенсії виходячи із стажу, який є на час перерахунку. Кожний

наступний перерахунок пенсії провадиться не раніш як через 2 роки роботи після попереднього перерахунку.

Якщо пенсіонер, продовжуючи працювати, набув стажу, достатнього для призначення повної пенсії, то за заявою пенсіонера провадиться відповідний перерахунок пенсії, незалежно від того, скільки часу минуло після призначення пенсії при неповному стажі. При цьому повна пенсія по інвалідності встановлюється за умови, якщо пенсіонер має стаж, достатній для призначення повної пенсії відповідно віку пенсіонера на час настання інвалідності (стаття 25).

Перерахунок пенсії провадиться за вибором пенсіонера із заробітку, з якого пенсію було спочатку призначено (або згодом перераховано в порядку, передбаченому статтею 69 цього Закону), або з останнього заробітку.

Стаття 71. Обчислення пенсій особам, які навчаються

Вихованцям, учням, студентам, курсантам, слухачам, стажистам, клінічним ординаторам, аспірантам, докторантам при обчисленні пенсії за їх бажанням за період навчання замість заробітку може враховуватися стипендія.

Стаття 72. Обчислення заробітку за період роботи за межами України

При обчисленні середньомісячного заробітку працівникам за роботу за межами України враховується заробітна плата, яку вони одержували перед виїздом (статті 64-67), або за їх вибором заробіток, що визначається відповідно до статті 73 цього Закону, а за умови сплати в цей період внесків до Пенсійного фонду України - на загальних підставах.

Стаття 73. Обчислення пенсій громадянам України - переселенцям з інших держав

Пенсії громадянам України - переселенцям з інших держав, які не працювали в Україні, обчислюються з розрахунку середньомісячного заробітку працівників відповідної професії та кваліфікації в Україні на час призначення пенсії (за даними відповідної профспілки), а за умови сплати повністю необхідної суми страхових внесків до Пенсійного фонду України - на загальних підставах.

Стаття 74. Обчислення пенсій сім'ям пенсіонерів

Сім'ям пенсіонерів пенсії в разі втрати годувальника обчислюються з того ж заробітку, з якого обчислювалась пенсія годувальника.

Сім'ям тих пенсіонерів, які мали право на перерахунок пенсії в порядку, передбаченому статтею 69 цього Закону, пенсії обчислюються із заробітку, з якого було проведено або могло бути проведено перерахунок пенсії годувальника.

{Статтю 75 виключено на підставі Закону № 307/97-ВР від 04.06.97}

Стаття 76. Члени сім'ї, на яких нараховуються надбавки до пенсій

Надбавки до пенсій, встановлені для непрацюючих пенсіонерів, які мають на своєму утриманні непрацездатних членів сім'ї, нараховуються на членів сім'ї, зазначених у статтях 37, 38, 40 і 41 цього Закону. Ці надбавки не нараховуються на тих членів сім'ї, які одержують трудову або соціальну пенсію.

При наявності в сім'ї двох або більше непрацюючих пенсіонерів кожний непрацездатний член сім'ї, який перебуває на їх спільному утриманні, враховується для нарахування надбавки тільки одному з пенсіонерів за їх вибором.

Стаття 77. Підвищення пенсій деяким категоріям громадян

Призначені пенсії підвищуються:

а) пенсії за віком інвалідам війни - на суму мінімального розміру пенсії по інвалідності, встановленого Законом України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" для інвалідів війни з числа солдатів і матросів строкової служби по відповідній групі інвалідності;

{Пункт "а" статті 77 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3284-12 від 17.06.93, № 901-VIII від 23.12.2015}

б) іншим учасникам війни з числа військовослужбовців, які проходили службу в складі діючої армії, партизанських загонів і з'єднань, військовослужбовцям, які брали участь у бойових діях при виконанні інтернаціонального обов'язку та особам вільнонайманого складу діючої армії, батькам та дружині, якщо вона не взяла повторний шлюб, військовослужбовців, які загинули на фронті, при виконанні інтернаціонального обов'язку або інших обов'язків військової служби, - на 50 процентів мінімальної пенсії за віком;

в) пенсії по інвалідності з дитинства внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, пов'язаних з бойовими діями в період Великої Вітчизняної війни чи пов'язаних з їх наслідками, а також пенсії в разі втрати годувальника інвалідам з дитинства внаслідок зазначених причин - на 15 процентів мінімальної пенсії за віком;

г) репресованим особам, яких у подальшому було реабілітовано, призначені пенсії - на 50 процентів, а членам їх сімей, яких було примусово переселено, - на 25 процентів мінімальної пенсії за віком.

{Пункт "г" статті 77 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2325-VIII від 13.03.2018}

Стаття 78. Перерахунок пенсії у зв'язку із зміною в сімейному стані, влаштуванням на роботу або її припиненням

У тих випадках, коли після призначення пенсії пенсіонер у зв'язку із зміною в сімейному стані, влаштуванням на роботу або її припиненням здобуває або втрачає право на надбавку на непрацездатних членів сім'ї або розмір цієї надбавки підлягає зміні, провадиться відповідний перерахунок пенсії.

Стаття 79. Визначення суми заробітку та розміру пенсії

При обчисленні суми середньомісячного заробітку та встановленні розміру пенсії частина карбованця менше п'ятдесяти копійок не враховується, а п'ятдесят копійок і більше округлюється до карбованця.

ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕНСІЙ

Стаття 80. Порядок звернення за призначенням пенсії

Заява про призначення пенсії працюючим подається за місцем роботи, а непрацюючим - до зазначених у статті 81 цього Закону органів за місцем проживання заявника.

{Стаття 80 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2981-III від 17.01.2002}

Стаття 81. Органи, що призначають пенсії

Призначення пенсій і оформлення документів для їх виплати здійснюється органами Пенсійного фонду України.

{Стаття 81 в редакції Закону № 2981-III від 17.01.2002}

Стаття 82. Строки розгляду документів про призначення пенсій

Документи про призначення пенсій розглядаються органом, що призначає пенсії (стаття 81), не пізніше 10 днів з дня їх надходження.

Повідомлення про відмову в призначенні пенсії із зазначенням причин відмови та порядку оскарження орган, що призначає пенсії, видає або надсилає підприємству, організації або заявникові не пізніше 5 днів після винесення відповідного рішення.

{Частина друга статті 82 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2981-III від 17.01.2002}

Стаття 83. Строки призначення пенсій

Пенсії призначаються з дня звернення за пенсією, крім таких випадків, коли пенсії призначаються з більш раннього строку:

а) пенсії за віком та по інвалідності призначаються з дня досягнення пенсійного віку або відповідно встановлення інвалідності органами медико-соціальної експертизи, якщо звернення за пенсією надійшло не пізніше 3 місяців з дня досягнення пенсійного віку або встановлення інвалідності;

б) пенсії у разі втрати годувальника призначаються з дня виникнення права на пенсію, але не більш як за 12 місяців перед зверненням за пенсією.

Переведення з одного виду пенсії на інший провадиться з дня подання відповідної заяви з усіма необхідними документами.

Стаття 84. Строки перерахунку призначеної пенсії

Перерахунок призначеної пенсії провадиться з таких строків:

при виникненні права на підвищення пенсії - з першого числа місяця, в якому пенсіонер звернувся за перерахунком пенсії, якщо відповідну заяву з усіма необхідними документами подано ним до 15-го числа включно, і з першого числа наступного місяця, якщо заяву з усіма необхідними документами подано ним після 15-го числа;

при настанні обставин, які тягнуть за собою зменшення пенсії, з першого числа місяця, в якому настали ці обставини, якщо вони мали місце до 15-го числа включно, і з першого числа наступного місяця, якщо вони мали місце після 15-го числа.

У випадках, передбачених статтями 35 і 47 цього Закону, перерахунок пенсії провадиться із строків, зазначених у цих статтях.

ВИПЛАТА ПЕНСІЙ

Стаття 85. Виплата пенсій

Пенсії виплачуються без урахування одержуваного заробітку (прибутку) за місцем проживання пенсіонера, незалежно від реєстрації місця проживання.

{Частина перша статті 85 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1276-VI від 16.04.2009}

Виплата пенсій провадиться за поточний місяць загальною сумою у встановлені строки, але не пізніше 25 числа місяця, за який виплачується пенсія.

{Статтю 85 доповнено частиною другою згідно із Законом № 2631-III від 11.07.2001}

Максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. Тимчасово, по 31 грудня 2017 року, максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати 10740 гривень.

{Частина третя статті 85 в редакції Закону № 3668-VI від 08.07.2011; із змінами, внесеними згідно із Законами № 911-VIII від 24.12.2015, № 1774-VIII від 06.12.2016}

Тимчасово, по 30 вересня 2017 року:

{Абзац перший частини четвертої статті 85 в редакції Закону № 911-VIII від 24.12.2015; із змінами, внесеними згідно із Законами № 1774-VIII від 06.12.2016, № 2148-VIII від 03.10.2017 - застосовується з 1 жовтня 2017 року}

особам (крім осіб з інвалідністю I та II груп, осіб з інвалідністю внаслідок війни III групи та учасників бойових дій, осіб, на яких поширюється дія пункту 1 статті 10 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"), які займають посади державної служби, визначені Законом України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII "Про державну службу", а також працюють на посадах та на умовах, передбачених законами України, "Про прокуратуру", "Про судоустрій і статус суддів", призначені пенсії/щомісячне довічне грошове утримання не виплачуються;

{Абзац другий частини четвертої статті 85 в редакції Закону № 911-VIII від 24.12.2015; із змінами, внесеними згідно із Законами № 1774-VIII від 06.12.2016, № 2148-VIII від 03.10.2017}

у період роботи особи (крім осіб з інвалідністю I та II груп, осіб з інвалідністю внаслідок війни III групи та учасників бойових дій, осіб, на яких поширюється дія пункту 1 статті 10 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту") на інших посадах/роботах пенсії, розмір яких перевищує 150 відсотків прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність, виплачуються в розмірі 85 відсотків призначеного розміру, але не менше 150 відсотків прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність.

{Абзац третій частини четвертої статті 85 із змінами, внесеними згідно із Законами № 911-VIII від 24.12.2015, № 2148-VIII від 03.10.2017}

{Статтю 85 доповнено частиною четвертою згідно із Законом № 213-VIII від 02.03.2015}

Після звільнення з роботи виплата пенсії відповідно до цього Закону поновлюється.

{Статтю 85 доповнено частиною п'ятою згідно із Законом № 213-VIII від 02.03.2015}

З 1 жовтня 2017 року пенсії виплачуються без урахування одержуваної заробітної плати (доходу).

{Статтю 85 доповнено частиною шостою згідно із Законом № 213-VIII від 02.03.2015; із змінами, внесеними згідно із Законами № 911-VIII від 24.12.2015, № 1774-VIII від 06.12.2016; в редакції Закону № 2148-VIII від 03.10.2017 - застосовується з 1 жовтня 2017 року}

Стаття 86. Виплата пенсій за довіреністю

Пенсія може виплачуватись за довіреністю, порядок оформлення і строк дії якої визначається законодавством.

Стаття 87. Виплата пенсій за минулий час

Нараховані суми пенсії, не затребувані пенсіонером своєчасно, виплачуються за минулий час не більш як за 3 роки перед зверненням за одержанням пенсії.

Суми пенсії, не одержані своєчасно з вини органу, що призначає або виплачує пенсію, виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком.

Стаття 88. Виплата пенсій особам, які проживають у будинках-інтернатах (пансіонатах), стаціонарних відділеннях територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян і дитячих будинках-інтернатах

Особам, які проживають у будинках-інтернатах (пансіонатах), стаціонарних відділеннях територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, а також дітям, яким призначено соціальні пенсії та які проживають у дитячих будинках-інтернатах, виплачується 25 процентів розміру призначеної пенсії, але не менше 20 процентів мінімального розміру пенсії за віком на місяць.

У разі коли розмір їх пенсії перевищує вартість утримання в цих установах, виплачується різниця між розміром пенсії і вартістю утримання, але не менше 25 процентів розміру призначеної пенсії і не менше 20 процентів мінімального розміру пенсії за віком на місяць.

Якщо у пенсіонера, який проживає в будинку-інтернаті (пансіонаті), стаціонарному відділенні територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, є непрацездатні члени сім'ї, які перебувають на його утриманні (статті 37, 38, 40 і 41 цього Закону), пенсія виплачується в такому порядку: 25 процентів розміру призначеної пенсії, але не менше 20 процентів мінімального розміру пенсії за віком, виплачується самому пенсіонерові, а інша частина пенсії, але не більше 50 процентів призначеного розміру, виплачується зазначеним членам сім'ї.

Різниця між розміром призначеної пенсії особи, яка проживає в будинку-інтернаті (пансіонаті), стаціонарному відділенні територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян та дитячому будинку-інтернаті, і розміром пенсії, яка виплачується їй та непрацездатним членам її сім'ї відповідно до частин першої - третьої цієї статті, перераховується будинку-інтернату (пансіонату), стаціонарному відділенню територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, дитячому будинку-інтернату, в якому проживає особа, за її особистою письмовою заявою або заявою батьків, опікунів (піклувальників). Зазначені кошти зараховуються на рахунки цих установ понад бюджетні асигнування і спрямовуються виключно на поліпшення умов проживання у них громадян похилого віку, інвалідів та дітей у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

{Стаття 88 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2833-III від 29.11.2001 - набуває чинності з 1 січня 2002 року, в редакції Закону № 951-IV від 05.06.2003}

Стаття 89. Виплата пенсії за час позбавлення волі

У разі позбавлення пенсіонера волі виплата призначеної пенсії здійснюється на загальних підставах.

Стаття 90. Відрахування з пенсій

Відрахування з пенсій можуть провадитися на підставі судових рішень, ухвал, постанов і вироків (щодо майнових стягнень), виконавчих написів нотаріальних контор та інших рішень і постанов, виконання яких відповідно до чинного законодавства провадиться в порядку, встановленому для виконання судових рішень.

Розмір відрахування з пенсії обчислюється з суми, що належить пенсіонеру до виплати.

З пенсії може бути відраховано не більше 50 процентів її розміру: на утримання членів сім'ї (аліменти), на відшкодування збитків від розкрадання майна підприємств і організацій, на компенсацію шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим пошкодженням здоров'я, а також у зв'язку із смертю годувальника, на повернення переодержаних сум заробітної плати в передбачених законодавством випадках.

З усіх інших видів стягнень може бути відраховано не більше 20 процентів пенсії.

Стаття 91. Виплата недоодержаної пенсії у зв'язку із смертю пенсіонера і виплата допомоги на поховання

Суми пенсії, що належали пенсіонеру і залишилися недоодержаними у зв'язку з його смертю, передаються членам його сім'ї, а в разі їх відсутності - входять до складу спадщини.

{Частина перша статті 91 в редакції Закону № 997-V від 27.04.2007}

При зверненні кількох членів сім'ї належна їм сума пенсії ділиться між ними порівну.

Зазначені суми виплачуються, якщо звернення за ними надійшли не пізніше 6 місяців після смерті пенсіонера.

У разі смерті пенсіонера його сім'ї або особі, яка здійснила похорон, виплачується допомога на поховання в розмірі двомісячної пенсії.

Стаття 92. Виплата пенсій громадянам, які виїхали за кордон

Громадянам, які виїхали на постійне проживання за кордон, пенсії не призначаються.

Пенсії, призначені в Україні до виїзду на постійне проживання за кордон, виплачуються за 6 місяців наперед перед від'їздом за кордон. За час перебування цих громадян за кордоном виплачуються тільки пенсії, призначені внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання.

Порядок переведення пенсій, призначених внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання, в інші країни визначається Кабінетом Міністрів України.

Розділ III. СОЦІАЛЬНІ ПЕНСІЇ

{Стаття 93 втратила чинність у частині призначення соціальних пенсій на підставі Закону № 2603-IV від 31.05.2005}

Стаття 93. Громадяни, які мають право на соціальну пенсію

Соціальні пенсії призначаються і виплачуються непрацюючим громадянам, крім інвалідів з дитинства, при відсутності права на трудову пенсію:

інвалідам I і II груп, у тому числі інвалідам з дитинства, а також інвалідам III групи;

особам, які досягли віку: чоловіки - 60 років, жінки - 55 років;

дітям - у разі втрати годувальника (пункт "а" статті 37);

дітям-інвалідам віком до 16 років.

Перелік медичних показань, що дають право на одержання соціальної пенсії на дітей-інвалідів віком до 16 років, визначається в порядку, встановлюваному Кабінетом Міністрів України.

{Стаття 94 втратила чинність у частині призначення соціальних пенсій на підставі Закону № 2603-IV від 31.05.2005}

Стаття 94. Розміри соціальних пенсій

Соціальні пенсії призначаються в таких розмірах:

а) 30 процентів мінімального розміру пенсії за віком:

особам, які досягли віку: чоловіки - 60 років, жінки - 55 років і не набули права на трудову пенсію без поважних причин;

б) 50 процентів мінімального розміру пенсії за віком:

особам, які досягли віку: чоловіки - 60 років, жінки - 55 років і не набули права на трудову пенсію з поважних причин;

інвалідам III групи;

в) 100 процентів мінімального розміру пенсії за віком:

інвалідам II групи;

дітям-інвалідам віком до 16 років;

дітям (пункт "а" статті 37), а також одній із осіб, зазначених в пункті "в" статті 37 у разі втрати годувальника;

г) 200 процентів мінімального розміру пенсії за віком:

інвалідам I групи;

матерям, яким присвоєно звання "Мати-героїня".

{Стаття 95 втратила чинність у частині призначення соціальних пенсій на підставі Закону № 2603-IV від 31.05.2005}

Стаття 95. Право вибору соціальної пенсії або надбавки до трудової пенсії

При наявності одночасного права на соціальну пенсію і надбавку на непрацездатних членів сім'ї до пенсії за віком або по інвалідності (статті 21 і 33) призначається за вибором того, хто звернувся, або пенсія, або надбавка.

{Стаття 96 втратила чинність у частині призначення соціальних пенсій на підставі Закону № 2603-IV від 31.05.2005}

Стаття 96. Порядок призначення та виплати пенсій

При призначенні та виплаті соціальних пенсій застосовуються відповідно статті 1, 80-91, 102-104 цього Закону.

Розділ IV. ПОРЯДОК І УМОВИ ПЕРЕРАХУНКУ ПЕНСІЙ

Стаття 97. Підвищення пенсій у зв'язку з індексацією грошових доходів населення

{Дію статті 97 відновлено у зв'язку з втратою чинності Декрету № 7-92 на підставі Закону № 534/96-ВР від 21.11.96}

{Дію статті 97 зупинено з грудня 1992 року згідно з Декретом № 7-92 від 09.12.92}

Пенсії щороку підвищуються відповідно до індексації грошових доходів населення, але не менш як на 2 проценти заробітку, з якого обчислено пенсію (стаття 64). В усіх випадках зазначене підвищення не може бути менше 2 процентів мінімальної пенсії за віком.

Стаття 98. Перерахунок раніше призначених пенсій

Перерахунок пенсії провадиться на підставі документів про вік, стаж, заробіток та інших, наявних на час перерахунку в пенсійній справі, а також додаткових документів, поданих пенсіонером на час перерахунку.

Якщо пенсіонер згодом подасть додаткові документи, які дають право на подальше підвищення пенсії у зв'язку з введенням у дію цього Закону (про стаж роботи, заробіток, сімейний стан та інші), то пенсія знову перераховується за нормами цього Закону. При цьому перерахунок провадиться за минулий час, але не більш як за 12 місяців перед поданням додаткових документів і не раніше ніж з дня введення в дію цього Закону.

Стаття 99. Заробіток, який враховується при перерахунку пенсій

Перерахунок пенсій, призначених за раніше діючим законодавством, провадиться із середньомісячного заробітку за останніх 24 або будь-які 60 місяців перед призначенням пенсії, або перед введенням в дію цього Закону, або з заробітку, з якого було раніше обчислено пенсію, за документами, наявними в пенсійній справі, із застосуванням статей 64-67 цього Закону.

Стаття 100. Порядок призначення пільгових пенсій особам, які мали право на пенсію на пільгових умовах до введення в дію цього Закону

Особам, які працювали до введення в дію цього Закону на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, передбачених раніше діючим законодавством, пенсії за віком призначаються на таких умовах:

а) особам, які мають на день введення в дію цього Закону повний стаж на зазначених роботах, що давав право на пенсію на пільгових умовах, пенсії в розмірах, передбачених цим Законом, призначаються відповідно до вимог за віком і стажем, встановлених раніше діючим законодавством;

б) особам, які не мають повного стажу роботи із шкідливими і важкими умовами праці, вік, необхідний для призначення пенсії відповідно до статті 12, знижується пропорційно наявному стажу в порядку, передбаченому статтями 13-14 цього Закону, виходячи з вимог цього стажу, встановлених раніше діючим законодавством.

Розділ V. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ І ГРОМАДЯН

РОЗВ'ЯЗАННЯ СПОРІВ З ПЕНСІЙНИХ ПИТАНЬ

Стаття 101. Відповідальність за достовірність даних і документів, виданих для оформлення пенсії

Органи, що призначають пенсії, мають право вимагати відповідні документи від підприємств, організацій і окремих осіб, а також в необхідних випадках перевіряти обґрунтованість їх видачі.

{Частина перша статті 101 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2981-III від 17.01.2002}

Підприємства та організації несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну громадянам або державі внаслідок несвоєчасного оформлення або подання пенсійних документів, а також за видачу недостовірних документів, і відшкодовують її.

Стаття 102. Обов'язок пенсіонерів повідомляти органи, що призначають пенсії про зміну умов, що впливають на виплату пенсій

{Назва статті 102 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2981-III від 17.01.2002}

Пенсіонери зобов'язані повідомляти органу, що призначає пенсії, про обставини, що спричиняють зміну розміру пенсії або припинення її виплати.

У разі невиконання цього обов'язку і одержання у зв'язку з цим зайвих сум пенсії пенсіонери повинні відшкодувати органу, що призначає пенсії, заподіяну шкоду.

{Стаття 102 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2981-III від 17.01.2002}

Стаття 103. Стягнення сум пенсії, над міру випланих пенсіонерів внаслідок зловживань з його боку

Суми пенсії, над міру виплачені пенсіонерів внаслідок зловживань з його боку (в результаті подання документів з явно неправильними відомостями, неподання відомостей про зміни у складі членів сім'ї тощо), стягуються на підставі рішень органу, що призначає пенсії.

Відрахування на підставі рішень органу, що призначає пенсії, провадяться в розмірі не більше 20 процентів пенсії понад відрахування з інших підстав.

В усіх випадках звернення стягнень на пенсію за пенсіонером зберігається не менш як 50 процентів належної пенсії.

У разі припинення виплати пенсії (внаслідок відновлення здоров'я тощо) до повного погашення заборгованості решта заборгованості стягується в судовому порядку.

{Стаття 103 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2981-III від 17.01.2002}

Стаття 104. Оскарження рішень органу, який призначає пенсії

Скаргу на рішення органу, який призначає пенсії, може бути подано до районної (міської) Ради народних депутатів або до районного (міського) народного суду.

**Голова Верховної Ради
України**

Л.КРАВЧУК

**м. Київ
5 листопада 1991 року
№ 1788-ХІІ**

Публікації документа

- **Голос України** від 17.12.1991
- **Відомості Верховної Ради України** від 21.01.1992 – 1992 р., № 3, стаття 10

